

КИРИЛЪ МИРЧЕВЪ

СРЪБСКАТА НАУКА ЗА ЕЗИКА
НА МАКЕДОНСКИТЕ БЪЛГАРИ

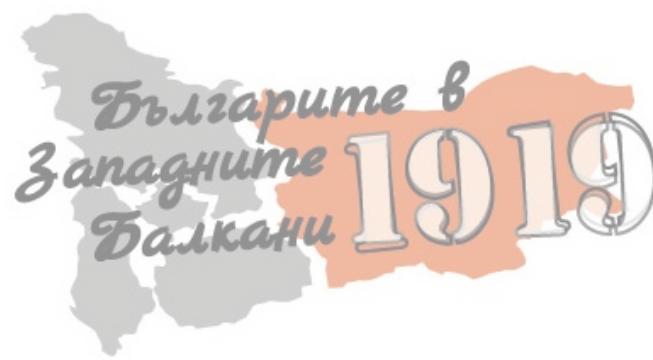

БИБЛИОТЕКА
БЪЛГАРСКА КНИГА

№ 8

Българите в
Западните
Балкани 1919

КИРИЛЪ МИРЧЕВЪ
СРЪБСКАТА НАУКА ЗА ЕЗИКА НА МАКЕДОНСКИТЕ БЪЛГАРИ

К И Р И Л Ъ М И Р Ч Е В Ъ

**СРЪБСКАТА НАУКА ЗА ЕЗИКА
НА МАКЕДОНСКИТЕ БЪЛГАРИ**

**Б И Б Л И О Т Е К А
Б Ъ Л Г А Р С К А К Н И Г А
№ 8**

**МИНИСТЕРСТВО
НА НАРОДНОТО ПРОСВЪЩЕНИЕ**

*Българите в
Западните
Балкани 1919*

ПРЕДГОВОРЪ

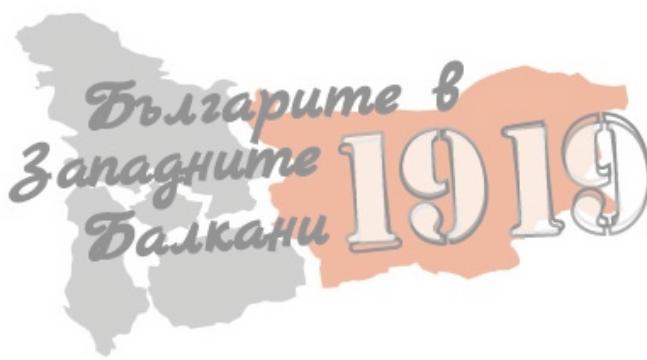
Духовната отчужденост, която съществува между Македония и сръбските земи, покрай другото е доста добре подчертана и въ нищожното участие, което има сръбската езиковедска наука въ проучването на македонските говори. Действително, доста рано започналата сръбска политическа пропаганда се силъше да насаждда не само убеждението, че македонското население е сръбско, или въ краенъ случай, че представя нѣкаква безформена маса, но и че езикътъ, съ който това население си служи, не е български, а сръбски езикъ. Все пакъ, това бѣха само пропагандни внушения, правени най-често отъ дилетанти, безотговорните писания на които се отминаваха съ пълно пренебрежение въ научните срѣди. Отъ друга страна, усилията на представителите на сръбската езиковедска наука, които не искаха да скриятъ, че ще поставятъ схващанията си за македонските говори въ пълно съгласуване съ политическите стремежи на сръбската държава, се ограничиха до Балканската война само съ плахите опити на Новаковича.

Между това, убеждението, че македонските говори представляватъ недѣлима част отъ българския езикъ, бѣ легнало здраво срѣдъ учениците славистични срѣди. Напълно естествено бѣ, че цѣли десетилѣтия наредъ македонските говори бѣха любима тема на българските езиковеди, които чрезъ тѣхъ разкриваха богатствата на българския езикъ или пѣкъ съ тѣхна помощъ се силъха да освѣтяватъ пжтя, по който е крачелъ неговиятъ многовѣковенъ

развой. Главната тежест тукъ се изнасяше отъ българи, родени въ Македония, които описваха особеностите на своите родни говори. Тесната връзка, която съществуваше между Македония и останалите български области още отъ епохата на Възраждането, има за последица и събирането на огроменъ фолклоренъ и езиковъ материалъ изъ македонските области, който сега стои запечатанъ въ редъ български издания.

Политическите превратности въ Балканския полуостровъ, както е известно, поставиха за доста продължително време голъма част отъ Македония подъ сръбска власть. Естествено бъ да се предполага, че това обстоятелство ще даде възможност на сръбските филолози за по-дейно занимание съ македонските говори, още повече, че отъ тяхъ се изискваше и нѣкаква що-годе научно подкрепена аргументация за сръбския характеръ на тия говори, нѣщо, което тѣ подхвърляха само съ общи фрази. Дълги години обаче и следъ като голъма част отъ Македония бъ подъ сръбска власть, участието на сръбската езиковедска наука въ говорното пручване на тая страна си остана нищожно. И презъ това толкова благоприятно за сръбските филолози време, най-важните работи върху македонските говори излъзоха изъ подъ перото на нѣкои европейски, а отъ частъ и на български учени. Ето напр. какъ характеризуваше това положение младиятъ югославски филологъ Р. Ружичичъ: „Тaj немар наше лингвистике према нашим македонским говорима могао би се евентуално донекле и оправдати предратним несигурним приликама у Турској, и тешкојама које су те прилике стављале на пут научном раду. Могле би се, исто тако, разумети и незгоде ратних времена, које су онемогујавале проучавање на терену и ометале научни рад уопште. Али чиме да се оправ-

да факат да ми ни после светског рата, од поновног ослобођења тих крајева, за 16 година слободног живота и рада у својој рођеној земљи, у срећеним животним приликама и под много повољнијим условима него раније, нисмо стигли до честито проучимо ни један, ама баш ни један једини, македонски говор? Поред философског факултета у срцу Македоније, који је, како нам се чини, и основан на првом месту зато да омогуји и унапреди свестрано научно проучавање тих крајева, поред богате Академије наука у Београду, и поред специјалних фондова за помагање научног рада свих врста?..“ (вж. Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, XVII, 1937, стр. 154—155).

Фактитъ сж доста красноречиви сами по себе си. Тая толкова ярко изразена неохота на сръбски тѣ филологи да се залавятъ съ основно проучване на македонскитѣ говори, свидетелствува както за тѣхната отчужденость отъ Македония, така и за непреодолимитѣ прѣчки, които цѣлата езикова система на македонскитѣ говори, толкова различна отъ сърбохърватската езикова система, е представяла за предвзетата теза, че това сж говори съ сърбохърватски характеръ.

Едва въ 1935 год. се појви единъ трудъ на най-видния днешенъ сръбски лингвистъ проф. А. Беличъ, посветенъ на говора на голѣмото западномакедонско село Галичникъ (А. Белић, Галички дијалекат. Београд 1935. Српски дијалектолошки зборник, кн. VII. Српска краљевска академија). Това не бѣ само първиятъ цѣлостенъ описъ на единъ македонски говоръ, какъвто сръбската езиковедска наука до тогава изобщо не притежаваше. Тукъ откриваме и първия опитъ да се изложи въ нейната пълнота сръбската теза за македонскитѣ говори. Въ продължение на около осемдесетъ страници, подъ форма

на уводъ къмъ съчинението, се излагатъ схващанията на сръбските учени относно най-важните фонетични и морфологични белези на македонският говори. Едва тукъ проличава пълната безпомощност на сръбските филолози да придадатъ що-годе наученъ изгледъ на своите предвзети тези. Съчинението на проф. А. Беличъ ще остане като много красноречивъ документъ въ тая посока. Разбулването на неговата фантастична подкладка и пълната безосновност на неговите „научни“ постройки е главната цел на следващите страници.

Историческият връзки на македонският говори съ останалите български говори

Българският характеръ на македонският говори, така упорито отричанъ отъ представителите на сръбската наука, става напълно ясенъ за всъкиго, който безъ преднамѣреностъ пристъпи къмъ сравнение особеностите на онѣзи славянски езици, които днесъ се говорятъ въ земите на Балканския полуостровъ. Внимателното проследяване на историческият сѫдбини на македонският говори ни убеждава, че тѣ и въ най-малката своя подробностъ сѫ имали обща сѫдба съ всички останали български говори. Нека вземемъ единъ-два примера отъ найранното историческо време на българския езикъ, именно, времето отъ IX—X в., когато въ езика на настанили се на Балканския полуостровъ български и сърбохърватски славянски племена по-ярко започватъ да се очертаватъ различни насоки на развой. Още тогава виждаме въ едната, българската група, да се настанява окончание **-мъ** или **-ме** въ 1 л. мн. ч. сег. вр. на глаголите, срещу окончание **мо**, което остава характерно за сърбохърватския езикъ. Македонският говори вървятъ въ тая точка редомъ съ развой, присѫщъ на българския езикъ. Голѣми сѫ различията, които се установяватъ въ онай далечна епоха между българския и сърбохърватския езикъ и въ връзка съ гласната **я** (ъ), или **е**-двойно, както е известна тая гласна въ по-широките български срѣди. Докато напр. за българския езикъ е билъ тогава редовенъ изговоръ, близъкъ или еднакъвъ съ днешния

източнобългарски изговоръ хл'аб, м'асто, мл'ако, въ сърбохърватски сме имали само хлеб, хлјеб или хлиб. Действително, днесъ въ онъзи македонски говори, които иматъ западнобългарски характеръ и въ които не влизаатъ говорите по Неврокопско, Сърско, Драмско и източно Солунско, се слуша само хлеб, место, млеко, както навредъ въ западните български краища. Но ясните доказателства на редъ писмени македонски паметници отъ старобългарско и сръднобългарско време, множество древни български думи, заети въ гръцки, албански и ромънски езикъ, както и нѣкои византийски написания на българославянски мѣстни наименования въ Македония, сочатъ недвусмислено, че въ онай далечна епоха македонските говори сѫ се намирали въ пълна съгласуваностъ съ останалите български говори и далечъ отъ тогавашния сърбохърватски изговоръ на ъ. Още по-убедително, може би, отъ гореизброените доказателства говорятъ данните изъ ония говори, които и до днесъ представлятъ най-югозападните български езикови острови, именно, говорите около Корча. Въ езика на тѣзи остатъци отъ българо-македонско население, което преди вѣкове е населявало плътно цѣла южна Албания и до днесъ има редовенъ изговоръ хлјаб, мјасто, млјако. Откъснати доста рано отъ останалото македонско население, принудени къмъ общуване само съ новодошли инородци, корчанските българи сѫ запазили чудни архаизми въ езика си. Като скъжено съкровище тѣ пазятъ единствени между българското население въ югозападна Македония и старинния изговоръ на ъ, съ което се подчертава неразрывната езиково-историческа връзка между югозападното македонско и източнобългарското население.

Презъ сѫщия периодъ време сърбохърватскиятъ езикъ губи безъ остатъкъ старите праславянски но-

сови гласни. Не е така обаче съ македонскитѣ говори и съ говоритѣ въ останалите български области, които за времето отъ IX до X в. притежаватъ носовитѣ гласни като най-характерни белези въ фонетичната си система. И въ по-късния си развой частъ отъ македонскитѣ говори се показватъ по отношение на носовкитѣ крайно консервативни. Тѣ и до днесъ пазятъ изобилни следи отъ старобългарските носовки, като съ тая си черта още по-ясно изтъкватъ българщината си и своята многовѣковна отдалеченостъ отъ сърбохърватския езикъ.

Това сѫ само нѣколко подбрани черти, отъ които се вижда, какъ отъ най-дѣлбока древность, при най-ранните зacenки на различия между българския и сърбохърватския езикъ, македонскитѣ говори крачатъ въ пълна хармония съ развойните тенденции на българския езикъ.

Но иде по-късниятъ периодъ отъ развоя на българския езикъ, така наречените срѣднобългарски периодъ. Това е времето, когато въ българския езикъ се наблюдаватъ началата на ония езикови явления, които слагатъ рѣзка и окончательна граница между българския и сърбохърватския езикъ; когато зрятъ процеси, въ резултатъ на които българскиятъ и сърбохърватскиятъ езикъ се оформятъ като два различни езикови типа. Въ завръшката на срѣднобългарския периодъ тия процеси достигатъ своя краенъ предѣлъ. Българскиятъ езикъ прави огромни крачки напредъ. Той преобразява коренно своите форми и измѣня чувствително звуковата си система. Три сѫ основните белези, които очертаватъ сега сѫществения образъ на българския езикъ. На първо място стои загубата на падежните форми. Вместо стария начинъ на изказване падежните отношения чрезъ падежни окончания, въ българския езикъ бива обикнатъ новъ начинъ, при който падежните отно-

шения не се изразяват чрезъ съответни промъни въ окончанията на имената, а съ помощта на предлози. Това е една отъ коренните разлики, които съ течение на времето се установяват между българския и сърбохърватския езикъ, тъй като известно е, че тоя езикъ, както и останалите славянски езици, пази не единъ отъ старите падежи. Вторият белегъ, който рѣзко отдѣля българския езикъ отъ останалите славянски езици, въ това число и отъ сърбохърватския езикъ, е появата на граматиченъ членъ, който въ български се слага следъ имената. На трето място иде загубата на инфинитивната форма, която още живо се пази въ сърбохърватски. Тия сѫ днесъ голѣмитъ различия между българския и сърбохърватския езикъ, които и за най-повърхностния наблюдател правят очевиденъ факта, че се касае за два славянски езика, които въ своя развой сѫ вървѣли по напълно различни пътища.

Нека се запитаме сега, на страната на кой отъ двата така ясно очертани и разединени езика стоятъ македонските говори? Отговорътъ не може да биде другъ, освенъ следниятъ. Съ всички свои най-характерни белези македонските говори стоятъ неотлжично при останалите български говори. Не само въ най-древни времена, но и въ периода, когато българскиятъ езикъ преживява най-важните процеси въ своя развой, които коренно преобразяватъ цѣлия му обликъ, македонските говори сподѣлятъ неизмѣнно сѫщата участъ. Та коя отъ изтъкнатите основни черти въ българския езикъ не откриваме въ македонските говори? Окончателното разпадане на падежните форми ли, появата на членъ или изчезването на инфинитивната форма? Всички изброени белези днесъ образуватъ сърдцевината на тѣзи говори и имъ даватъ изгледъ на български говори отъ най-чиста проба. Дори можемъ да подчертаемъ, че ос-

новнитъ развойни тенденции, характерни за българския езикъ, намиратъ още по-широко разрастване и задълбочаване тъкмо въ македонските говори. Напр., създаването на граматиченъ членъ тукъ не е ограничено само въ използване на единъ видъ показвателно мястоимение, а почти на всички показателни мястоимения, които намираме въ старобългарски, та днесъ сж се получили познатитъ форми съ троенъ членъ: **чоекот, чоеков, чоекон — жената, женава, женана — детето, детево, детено.** И въ процеса на изчезването на инфинитивната форма македонските говори сж отишли до краенъ предѣлъ. Докато въ източните български говори все още се пазятъ следи отъ старата инфинитивна форма, които се употребяватъ и въ литературния езикъ, напр., **не мога каза, недей плака, недей ходи,** въ македонските говори не се открива и най-малка следа отъ подобенъ характеръ.

Не сж само тия особености, които подчертаватъ чисто българския характеръ на македонските говори. Има още цѣла редица езикови факти, които сочатъ неразрывната връзка на тия говори съ българския езикъ. Тѣ сж толкова многобройни, че само простото имъ изброяване би ни отнело много място. За много отъ тѣхъ ще стане дума въ главата, гдето се разглеждатъ тенденциозните тълкувания на проф. А. Беличъ. За общото очертаване на еднаквата историческа сѫдба, която сж имали македонските говори съ останалите български говори, достатъчно е да подберемъ само нѣкой отъ тѣхъ.

1. Както навредъ въ българския езикъ старото окончание за минало свършено време на глаголите за 3 л. мн. ч. — **шл**, напр. старобългарски **поиндоша**, се замѣня съ старото окончание за минало несвършено време — **хж** (—ха), въ резултатъ на което и въ македонските говори имаме глаголни форми като

дојдоа — дојдоа за минало свършено време, които сж общи за цѣлия български езикъ.

2. Въ цѣлото българско езиково землище, включително съ Македония, има еднакъвъ начинъ за образуване на различните степени на прилагателните имена, напълно различенъ отъ сърбохърватски езикъ.

3. Въ заповѣдната форма на глаголитѣ въ македонските говори, както навредъ въ българския езикъ е надделѣлъ типътъ **носи — носъте**, който стои въ пълно противоречие съ възприетите форми въ сърбохърватския езикъ.

4. Въ множествената форма на имената отъ женски родъ, както навсъкѫде въ българския езикъ, и въ македонските говори се настанива окончание — **и**, напр. **души, жени**, които се отличаватъ рѣзко отъ съответните сърбохърватски форми **дуне, жене**.

5. И въ македонските говори, както въ всички останали български говори, настава смѣзване на дветѣ стари окончания за 3 л. мн. ч. сегашно време на глаголитѣ, та днесъ имаме тукъ глаголни форми като **плетат — носат** съ напълно еднакви окончания, които нѣматъ нищо общо съ сърбохърватските форми **плету — носе**.

6. Както всички български говори и македонските говори сж взели участие въ типичния процесъ на смѣзване на носовите гласни, разигралъ се въ срѣднобългарския периодъ, въ резултатъ на който днесъ въ македонските говори имаме форми като **јачмен, јаглен, јазик, јатърва**, отъ които нѣма нито следа въ сърбохърватски.

Става ясно сега, защо опитите на срѣбъските езиковеди да припишатъ сърбохърватски характеръ на македонските говори, както ще видимъ по-нататъкъ, претърпѣха такъвъ неуспѣхъ срѣдъ учения славистиченъ свѣтъ. До преди тридесетъ-четиридесетъ години все още можеха да се съятъ заблуди

въ това отношение. Но днесъ, при особеното разграждане на славистичните проучвания въ всички области и при все по-задълбоченото научно изследване на македонскиятъ говори, да се твърди, че последниятъ не съмъ български е смѣлостъ, къмъ която не би прибѣгналъ и най-голѣмиятъ дилетантъ въ науката. Почти единствено изключение правятъ само надѣхнатъ съ политически тенденции срѣбъски филологи. Тѣхните усилия обаче могатъ да разчитатъ на успѣхъ само между слабо осведоменитъ. Защото въ славянското езикознание господствува вече напълно убеждението, че въ областта на Балканския полуостровъ срѣбъскиятъ езикъ свършва тамъ, гдето започва занемара на падежните форми, гдето се появява граматиченъ членъ и гдето е пренебрегната инфинитивната форма. За всѣкиго прочее става ясно, до каква степень македонскиятъ говори стоятъ далечъ отъ сърбохърватския езикъ и до каква степень тѣ представятъ недѣлмица част отъ българския езикъ.

Хипотезата на проф. А. Беличъ за неавтохтонността на македонското население въ днешнитъ му живелища

Въ съдействието, което сръбската наука оказваше на сръбските политически ламтежи за за-владяване на Македония, не бѣха пощадени отъ фалшификации и чудновати извъртания нито историческа истината, нито езиковитъ и етнографски белези на българомакедонското население. Като една отъ най-странинитъ и най-невѣроятни хипотези обаче относно македонското население ще си остане тая на най-видния съвремененъ сръбски лингвистъ проф. А. Беличъ за неавтохтонността на това население въ днешнитъ му живелища. Тя ще служи, може би, като най-яръкъ примѣръ за това, до какви пресилени, лишени отъ най-малка правдоподобност теории, е трѣвало да прибѣгва сръбската наука, за да дири и въ най-тѣмнитъ и спорни страници на историята доказателства, че македонското население е сръбско и че неговиятъ езикъ е чистъ сръбски диалектъ.

Въпросната хипотеза на бѣлградския професоръ не е стара рожба на неговитъ дѣлгогодишни усилия да доказва сръбския характеръ на македонските говори. Тя е само най-сѫществена част отъ неговитъ най-нови схващания върху особеностите на македонските говори. Защото, както се случва често съ ония учени, които разработватъ научните си тези подъ натиска на политическия моментъ, проф. Беличъ много пжти промѣни възгледите си относно македонските говори. Забележителенъ фактъ е, че

дълго време следъ като се бѣ изтъкналъ като единъ отъ най-видните сръбски лингвисти, при все че сръбските политически притезания върху македонските земи бѣха станали общеизвестни, той не се осмѣяваше да провъзгласява македонските говори за чисто сръбски. Почти презъ цѣлитѣ първи две десетилѣтия на нашия вѣкъ той изповѣдваше мисъльта, че южните македонски говори сѫ български, че говорите въ срѣдна Македония иматъ смѣсенъ характеръ, а само говорите въ околностите на Скопска Черна-гора, Куманово, Кратово и Крива-паланка иматъ сръбска основа. Следователно, само най-северниятъ пограниченъ поясъ македонски говори, които действително показватъ въ фонетиката си нѣкои преходни накъмъ сърбохърватски езикъ черти, се провъзгласяваха отъ представителите на сръбската езикова наука за чисто сръбски. Въ пълно противоречие съ изповѣданите съ особена настойчивостъ днесъ отъ проф. Беличъ възгледи за чисто сръбския характеръ и на срѣдните македонски говори стои всичко онова, което намираме въ излѣзлата презъ 1906 год. негова обширна статия „Дialectologicheskaya karta serbskogo jazyka“ (Статьи по славяновѣдѣнію, вып. II, стр. 1-59). Свикиналиятъ вече съ толкова нашумѣлитѣ въ по-ново време агитации, че македонското население е срѣбско и че неговиятъ езикъ е срѣбски, ще остане очуденъ, че въ тая статия, въ която се прави основенъ прегледъ на всички срѣбски говори, сѫ изключени говорите на срѣдна Македония, защото очевидно тогава и за най-тенденциозно настроения срѣбски лингвистъ тѣзи говори не сѫ носѣли белезитѣ на срѣбския езикъ. Разбира се, не бива да се мисли, че тогава отношението на Белича къмъ срѣдните македонски говори е било напълно добросъвѣтно и че той, като ги е изключвалъ отъ обсега на срѣбскиятъ говори, е билъ

склоненъ да признае тъхния български характеръ. Напротивъ, както се изтъкна вече, той съмѣташе срѣднитѣ македонски говори за съмѣсени, едно научно становище, което стоеше въ пълно съгласие съ схващанията на тогавашнитѣ срѣбъски етнолози, че българското население въ Македония било въ сѫщностъ „аморфна маса“. Той казва буквально: „.. средне — македонскій діалектъ, занимающій большую часть Македоніи и имѣющій претензій сдѣлаться македонскимъ литературнымъ языкомъ, представляетъ и и самъ по себѣ съмѣшеніе сербскихъ съверомакедонскихъ (восточно-старосербскихъ) говоровъ и южномакедонскихъ или собственно македонскихъ“ (ц. с. 18). Сѫщата характеристика на срѣднитѣ македонски говори ще откриемъ и въ заключението на тая Беличова статия, гдѣ четемъ следното: „Тамъ, где сербскій языкъ соприкасается съ другими славянскими языками Балканского полуострова, являются съмѣшанные говоры: кайкавскій на северо-западѣ и средне-македонскій на юго-востокѣ“ (ц. с. 59).

И въ книгата си „Сербы и болгары въ балканскомъ союзѣ“, излѣзла презъ 1913 год. въ С. — Петербургъ, проф. Беличъ е още далечъ отъ мисъльта, че македонскитѣ говори сѫ чисто срѣбъски говори. Така напр., тукъ научаваме, че докато тимошкитѣ и моравскитѣ говори били чисто срѣбъски, македонскитѣ говори „нельзя назвать въ такомъ смыслѣ чистыми сербскими“ (ц. с. стр. 59). Пакъ въ това си съчинение проф. Беличъ твърди, че въ епохата на Кирила и Методия южномакедонскитѣ говори образували съ българския езикъ езикова общностъ. Въ западнитѣ части на Македония обаче, поради срѣбъска колонизация, която иде отъ северъ, се породилъ диалектъ, който ималъ съмѣсенъ характеръ. Ето какъ се описватъ основнитѣ черти на тоя диалектъ отъ срѣбъския лингвистъ презъ 1913 год. Срѣдномак-

кедонскиятъ говоръ „на основаније современите чертъ слѣдуетъ назвать смѣшаннымъ по произходеню. Ибо между его основными чертами находимъ рядомъ съ такими, которыя несомнѣно сербскаго происхожденія (ѣ и ѳ = е, иногда ѡ = у, въ въ въ извѣстномъ положеніи = у, иногда ъ = ѿ = а, чр = цр и т. н.) и такія которыя болгарскія по происхожденію (ъ = о, ъ = е, ѡ = ѿ и т. д.)... подъ сильнымъ вліяніемъ сербскихъ говоровъ съ съвера и съверозапада, получился теперь въ западной Македоніи сербско-македонскій діалектъ (или сербско-болгарскій); въ восточной и южной Македоніи, хотя и тутъ можно констатировать все още значительное вліяніе сербскаго языка, народные говоры не утратили въ такой мѣрѣ своего македонско-болгарскаго типа“ (п. с. 60—61). Сѫщитъ идеи проф. Беличъ проповѣдва въ Петербургъ въ публични събрания презъ 1913 год. Не ще бжде безинтересно да съобщимъ тукъ мнението на видния славистъ проф. В. Ягичъ за тая политическа агитация на срѣбския филологъ. Въ писмо отъ 19 май 1913 год. Ягичъ пише на проф. Л. Милетичъ, че сказката направила лошо впечатление на по-серизнитѣ обществени кржгове въ руската столица. „Всичко туй, което тукъ Ви пиша — продължава Ягичъ — не е само мое мнение, а така мислятъ и мнозина руси, които не одобряватъ постълката на Белича, който изнасила науката като приказва за три наречия — срѣбско, македонско и бѣлгарско, отъ които чрезъ смѣзване ужъ се образували срѣбско-македонско наречие и македонско-бѣлгарско. Това сж филологически трици!“ (вж. Македонски прегледъ, год. II, 1926, кн. 3, стр. 20).

Биха могли да се увеличаватъ доста мѣстата изъ съчиненията на проф. Беличъ, гдето проличава ясно,

че той въ същност доста късно и напълно изкуствено включи македонските говори въ системата на сръбските говори. Много характерен белег е напр., становището, което той взима къмъ две важни филологически съчинени, които засъгаха сърбохърватския езикъ. Едното бъ съчинението на хърватския ученъ Миланъ Решетаръ, посветено изцѣло на сърбохърватския штокавски диалектъ, а второто сърбохърватската граматика на нѣмския ученъ А. Лескинъ. Споредъ днешните съвръжания на проф. Беличъ македонските говори представлятъ част отъ сърбохърватския штокавски говори, следователно, недѣлима част отъ сърбохърватския езикъ. Излишно е, да се подчертава, че както у хърватския, така и у нѣмския ученъ нѣма нито поменъ отъ подобни безосновни и противонаучни твърдения. Но важното е, да се изтъкне, че и на Белича, който написа отзиви за тѣзи две съчинения, и на умъ не е минавало да укорява тѣхните автори, че не взиматъ предъ видъ въ съчиненията си македонските говори. Напротивъ, тѣзи две съчинения създаватъ друга грижа на сръбския професоръ. Въ тѣхъ не само не става дума за македонските говори, но както подобава на общеизвестната обективност на тѣхните автори, въ тѣхъ сѫ изключени отъ обсега на чисто сръбските говори и тимошко-моравските говори, които, както се каза вече, наредъ съ северните македонски говори отъ околностите на Куманово, Кратово, Криворъчна-паланка, бѣха провъзгласявани отъ Белича за „чисти“ сръбски говори.

Ясно става, следователно, за всѣкиго, че у Белича презъ първите две десетилѣтия на нашия вѣкъ господствуващето съвръжание относно македонските говори бѣ, че това сѫ говори отъ „македоно-български“ типъ, които е изключено да се иматъ предъ видъ при общите разисквания върху сърбохърват-

ския езикъ. Този тъхенъ типъ е билъ запазенъ неизмененъ въ източнитѣ и южнитѣ македонски области, докато въ западна Македония подъ влияние на пришълци отъ северни сръбски краища се създалъ единъ смѣсенъ сръбско-български или сръбско-македонски диалектъ. Като се премахне отъ тѣзи нѣкогашни схващания на Белича силното наблъгане, че въ западнитѣ македонски говори имало мощни сръбски въздействия, които пораждатъ и смѣсенъ диалектъ, тѣ криятъ известна част отъ истината. Нека подчертаемъ обаче още отъ сега, че сръбското влияние въ западна Македония, което започва съ постепенно разширение на сръбската държава въ Македония презъ срѣднитѣ вѣкове, въ никой случай не е било толкова силно, че да лиши западномакедонскитѣ говори отъ тѣхната българска основа. Сръбскитѣ черти, доколкото ги има въ тия говори, ясно личатъ като късно присадени чуждици върху типичната българска основа на говорите.

Тенденциозността, която проличава въ тѣзи нѣкогашни схващания на проф. Беличъ върху македонскитѣ говори, вместо да отстѫпи съ течение на времето място на по-трезви и по-обективни заключения, нарастна въ невѣроятни за единъ ученъ размѣри. Така, непосрѣдствено следъ приключването на първата общоевропейска война, когато изглеждаше, че цѣла срѣдна и северна Македония окончателно оставатъ подъ сръбска власть, ние вече се сблъскваме съ нови, очудващи твърдения на Белича относно македонскитѣ говори, твърдения, които се различаватъ почти коренно отъ онова, което бѣ установилъ по-рано. Въ излѣзлата презъ 1919 год. книга „La Macédoine“ за пръвъ пътъ той подхвърли една хипотеза, която се яви като единствено нѣщо въ славистичните проучвания и бидейки напълно несъстоятелна остана да виси въ въздуха, безъ да бѫде удостоена и съ най-малко

внимание отъ страна на славистичните научни кръжове. Загриженъ вече да премахне и най-слабата сънка отъ българщина въ македонските говори, проф. Беличъ твърдѣше въ това си ново съчинение, че още отъ времето, когато се настаняватъ славяните на Балканския полуостровъ, диалектите, които се говорѣли въ Македония били раздѣлени на две половини — западна и източна. Най-голѣмиятъ наученъ куриозъ въ по-нататъшните тълкувания на срѣбския ученъ е обстоятелството, че той се осмѣлява да твърди, че източните македонски говори, чийто нѣкогашенъ представителъ билъ езикътъ на Кирила и Методия, не били частъ отъ българския езикъ. И до последни дни тезата, че езикътъ на Кирила и Методия не представя най-стариятъ исторически периодъ на българския езикъ, а е нѣкакъвъ отдѣленъ езикъ, е най-упорито защищавана отъ Белича. Все пакъ, предъ видъ на опасността да влѣзе въ пълно противоречие съ всичко установено вече съ абсолютна сигурностъ въ славистиката относно особеностите на тоя стариенъ езикъ, който обективната наука не можа да не опредѣли като най-раненъ периодъ отъ развода на българския езикъ, Беличъ допуска единствено, че този езикъ е билъ само тѣсно свързанъ съ българския, но не и частъ отъ него. Покрай тая чудновата теза, която почти коренно измѣни предишните схващания на проф. Беличъ за отношението на южните и източните македонски говори къмъ българския езикъ, въ посочената по-горе негова книга отъ 1919 год. намираме напълно видоизмѣнени и схващанията му относно западните македонски говори. Последните сега не сѫ отъ „смѣсенъ характеръ“, т. е. срѣбско-български или срѣбско-македонски, а сѫ чисто срѣбско-хърватски. За да отрече напълно предишните си схващания, че въ западните македонски говори върху

македоно-българска основа съж се напластили по-късни сръбски черти, донесени отъ емигранти, вследствие на което се билъ получилъ смѣсениятъ сръбско-български характеръ на тая часть отъ македонскитѣ говори, проф. Беличъ сега твърди, че раздѣлата на македонскитѣ говори на две половини — източна и западна — не е последица на късни исторически условия, на езикови влияния, дошли отъ северъ, а си е исконно положение. Следва неизбѣжното заключение — населението на западна Македония (разбирај оная часть отъ Македония, която бѣ подъ сръбска власть) е отъ сръбски произходъ, а езикътъ му е сърбохърватски.

Съ течение на времето македонскитѣ говори ставаха все по-известни на широки кржгове отъ учения славистиченъ свѣтъ. Обективното и непринудено отношение къмъ тѣхъ не можеше да не открие неразривната имъ връзка съ останалитѣ български говори. Не малко чуждестранни учени се отдаха на лични изследвания на тия говори. Да се защищава тезата, че македонскитѣ говори сѫ сръбски ставаше все по-тежка и по-тежка задача. Всичко това достави не малко грижи на сръбските лингвисти, особено на тѣхния водачъ проф. Беличъ. Да се откажатъ отъ предишнитѣ си схващания относно характера на македонскитѣ говори за тѣхъ бѣше нѣщо невъзможно. Това би значело и измѣна къмъ сръбските национални интереси, къмъ сръбската национална идея, която отдавна поддържаше упорито, че Македония е сръбска страна и че македонцитѣ сѫ сърби.

Всичко това принуди проф. Белича да развиши необикновено много фантазията си на крайно изобретателенъ въ извѣртанията на истината ученъ. По тоя начинъ възникна последната метаморфоза на неговите възгледи относно македонскитѣ говори. Тъй

като бъше станало необикновено трудно да се твърди предъ учения свѣтъ, че всички ония особености, които се откриватъ въ македонскитѣ говори, сѫ отъ срѣбски произходъ, потърсиха се напълно нови начини за представяне на нѣщата. Усилията да се открива почти подъ всѣка македонска езикова черта срѣбска подкладка, която да напомня точно познаватѣ особености на срѣбския езикъ, престанаха. За да се премахне основната прѣчка, която се заключаваше въ факта, че всичко, което се смѣта за сѫществена ядка на македонскитѣ говори, стои далечъ отъ всѣкаква срѣбщина, проф. А. Беличъ обяви всички особености на македонскитѣ говори пакъ за срѣбски, но не такива, които сѫ присъщи на днешнитѣ срѣбски говори, а като черти на нѣкакъвъ архаиченъ срѣбски говоръ, който по силата на редъ исторически обстоятелства е билъ принуденъ да развие главнитѣ си особености далечъ отъ останалитѣ срѣбски говори. Представителъ на този архаиченъ говоръ билъ именно днешниятъ централенъ македонски говоръ, който съ най-типичнитѣ си особености стои въ значителна отдалеченостъ отъ срѣбскиятѣ говори. Втора грижа на изобретателния срѣбски лингвистъ бѣ да посочи, кое е било онова отдалечено място, где то се е развилъ тия „архаиченъ“ срѣбски говоръ, рано откъжнатъ отъ останалитѣ срѣбски говори. Да се поддържа, че Македония е била неговата стара люлка бѣше невъзможно, защото на северъ тая страна граничи съ срѣбски области. Съ необикновена смѣлостъ проф. Беличъ откри най-старитѣ селища на архаичното срѣбско население въ Епиръ, Тесалия и южна Албания. Тамъ това население развило отличителнитѣ си езикови черти, които за разлика отъ езиковитѣ особености на типичното срѣбско население, бѣха опредѣлени като „архаични“ сърбохърватски черти. По-късно

започнало масово преселване на архаичното сръбско население отъ Гърция и Албания въ днешна сръдна Македония (разбирай оная часть отъ Македония, която се намираше подъ сръбска власть), гдето го намираме и до днесъ.

За пръвъ пътъ сръбскиятъ лингвистъ подхвърли тъзи си смѣли твърдения, които, както ще видимъ, сѫ напълно безосновни и стоятъ въ пълно противоречие съ ясно установени факти въ историческата и езикова наука, въ Обширната си статия подъ насловъ „Штокавски дијалекат“, напечатана въ четвъртия томъ на „Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка“ (редакторъ проф. Ст. Станоевичъ), излѣзълъ презъ 1929 год. Сѫщите мисли той повтори по-общирно и въ предговора къмъ съчинението си „Галички дијалекат“ (Београд 1935), гдето изложи общите си схващания върху македонските говори.

Понеже се отнася, както се подчертва още въ началото на тая глава, за единъ отъ най-типичните похвати на сръбската наука, да се прибѣгва до най-страни извъртания и тълкувания, за да се докаже на всъка цена сръбскиятъ характеръ на македонските говори, ще се спремъ критично върху най-сѫщественото отъ тази Беличова хипотеза, за да проличи за всъкиго нейната пълна безосновност.

Нека изтъкнемъ най-напредъ, че новата насока, която взеха Беличовите тълкувания на македонските говори, предизвика промѣна и въ начина, по който той характеризуваше до тогава штокавските говори. Тъзи постоянни лутания и колебания въ схващанията сѫ най-доброто доказателство за пълната неискреност и изкуственост на неговите научни постройки. Следъ като намѣри спасение отъ всички трудности, които му предлагаше македонската езикова действителност, въ това, че ги обяви

за „архаични“ сръбски черти, той тръбаше да се справи съ по-старитѣ си твърдения, споредъ които „най-архаиченъ“ сръбски диалектъ се е говорѣлъ въ тимошко-моравските области. Съ единъ замахъ този „най-архаиченъ“ сръбски говоръ отъ староштокавски стана сръдно-штокавски, защото тръбаше да отстѫпи своите архаични черти на новооткрития „чисто сръбски“ македонски говоръ. Тая игра, която едва ли може да прави честь на единъ ученъ, бѣше въ пълна хармония съ политическите промѣни. Докато сръдна Македония не се намираше подъ сръбска власть, нейните говори все още можеха да се окачествяватъ като „смѣсени“. Но веднажъ попаднала подъ сръбска власть, тръбаше да се потърсятъ научни доводи, за да се изтъкне, че тия говори сѫ недѣлима част отъ сръбския езикъ.

За изходна точка на новите Беличови твърдения служи неоспоримиятъ исторически фактъ, че при своето заселване на Балканския полуостровъ славяните проникватъ дълбоко на югъ въ Гърция, като заселватъ гжесто многобройни нейни области. Славяните нахлуватъ масово и въ днешна южна и сръдна Албания, която въкога наредъ е имала напълно славянски характеръ. За да има новата хипотеза на Белича научна основа, тръбва да се изтъкне ясно, че старите славянски жители въ най-южните и югозападни кѣтове на Балканския полуостровъ сѫ спадали, ако не всички, то по-голѣмата част отъ тѣхъ, къмъ сърбохърватските племена. Нека се запитаме обаче, какъ е разрешенъ този въпросъ отъ безпристрастната наука? Понеже се отнася до единъ извѣнредно важенъ моментъ отъ историята на славянските преселения, въ неговото научно изяснение, което трае вече цѣли десетилѣтия и въ което взиматъ еднакво участие както историци, така и етнолози и езиковеди, е внесена вече изобилна свѣт-

лина. Славянското население, което нахлува въ VI и VII в. масово въ Гърция и южна Албания, е било отъ българославянски произходъ. Посокитъ, по които сж вървѣли при своето заселване на Балканския полуостровъ дветѣ южнославянски племенни групи, българската и сърбохърватската, сж напълно ясно установени. Тѣ сж правилно изтѣквани и отъ видни представители на срѣбската наука. Така напр. проф. Ст. Станоевичъ въ познатото си съчинение *Историја српскога народа* (Београд, 1911) твърди, че въ 578 год. българскитѣ славяни преминаватъ въ голѣмъ брой Дунава и започватъ да оплячкосватъ балканскитѣ области. Авторътъ продължава: „Византија је у тај мах била у рату с Персијом; на Балканском Полуострову није било скоро никакве војске, која би могла спречити продирање Словена **те они продру чак у Јеладу**“ (стр. 19, к. м.). Къмъ срѣдата на VII в. славянското заселване на Балканитѣ е привършено. Ето какъ срѣбскиятъ историкъ очертава новите балкански селища на дветѣ южнославянски племенни групи: „На тај начин, средином VII века, слободни словени (т. е. българскитѣ славяни) са доњег Дунава заузели густом популацијом целу источну половину и цео југ Балканског Полуострова, а аварски словени (т. е. сърбохърватскитѣ славяни) западне и северозападне крајеве“ (ц. с. 32). А ето какъ видниятъ чешки ученъ Л. Нидерле опредѣля въ тѣзи западни балкански кѫтове границитѣ на чисто срѣбската балканска прародина: „Les Serbes proprement dits se sont établis à l'origine à l'est des Croates, sur un territoire relativement limité par comparaison avec la Serbie actuelle. Au nord ils allaient, semble-t-il, jusqu'à la région de la Save... Nous ne savons pas non plus jusqu'où allait le territoire serbe à l'Est. On peut dire seulement que les anciens Moraviens, sur la Morava bulgare, et les Timotchanes, sur le Timok, ne se

rattachaient pas encore à cette époque aux Serbes proprement dits. A l'Ouest, la frontière avec le domaine croate se trouvait sur le Liven et sur la Pliva. Au Sud-Est l'on peut mentionner, en face de l'empire bulgare, au IX-e siècle, une ville serbe défendant la frontière, Ras on Rasa, sur la Raška, affluent de l'Ibar, près de Novipazar“ (Manuel de l'antiquité slave 95). Същият ученъ, единъ отъ най-голѣмите авторитети по въпросите за началните славянски племенни раздвижвания, като има предъ видъ областите, които били заети отъ българските славяни, раздѣля последните на четири групи — мизийска; македонска, гръцка и отвежданавска (ц. с. 103). По въпроса, къмъ коя племенна група сѫ спадали славяните, които се заселватъ въ Гърция, той е напълно категориченъ въ твърдението си, че това сѫ били български славяни. Ето и неговите думи: „Que les Slaves qui ont occupé la Grèce fussent, dans leur grande majorité, de ceux qui s'étaient établis au centre et dans la partie orientale des Balkans, les procédés d'occupation, les routes suivies, les noms de lieux enfin le démontrent assez“ (ц. с. 111).

Ще се задоволя само съ горните посочвания за българския произходъ на славянските племена, които въ VI и VII в. се настаняватъ въ Гърция, като подчертая още веднажъ, че единодушието на учениците въ тая посока е пълно.

Къмъ какви доказателства прибѣгва проф. А. Беличъ, за да открие въ Гърция толкова необходимите за неговата хипотеза относно произхода на средните македонски говори сръбски етнически елементи?

Както се вижда отъ приведените по-горе думи на Нидерле, етническата принадлежност на проинкалитъ въ гръцки области славяни се опредѣля както отъ начините, по които е ставало славянското заселване, както отъ посоките, въ които то се е

движело, така и отъ характера на мъстните славянски имена, които и до днесъ се срещатъ въ Гърция въ необикновено голъмо изобилие. Тъзи, именно, славянски мъстни наименования отдавна бъха привлекли вниманието на редъ учени. Единъ отъ първите, който имъ отдъли внимание, бъ рускиятъ славистъ А. Гильфердингъ (вж. неговото съчинение Письма объ исторіи Сербовъ и Болгаръ. Выпускъ второй. Москва 1859). Въ това старо съчинение, което въ много отношения вече не стои на висотата на днешните изисквания на славистичната наука, се прави опитъ за филологическо тълкуване на славянските мъстни наименования въ Гърция. Авторътъ предполага, че въ тъзи имена могатъ да се откриятъ следи отъ меки к' г', които и до днесъ сѫ характерни за македонските говори. Въ това предположение на руския ученъ, изказано преди повече отъ осемдесетъ години и, както ще се види по-долу, лишено отъ всъкаква основа, бълградскиятъ професоръ вижда най-здравата опора за твърдението си, че частъ отъ настанените въ Гърция славяни сѫ били отъ сърбохърватски произходъ (срв. Галички дајалекат 17). Изобщо забележителенъ фактъ е, че по въпроса за етническата принадлежностъ на славяните въ Гърция, който представя ядката на неговата теория за сръбския характеръ на македонските говори, проф. Беличъ старательно отбъгва да се спира върху най-новата литература, очевидно защото последната се оказва напълно непригодна за неговата предпоставена цель. Освенъ върху твърденията на Гильфердинга, проф. Беличъ търси опора за своята теза и въ твърденията на другъ единъ руски ученъ П. А. Лавровъ, който въ критичния си отзивъ за книгата на Л. А. Погодинъ „Изъ исторіи славянскихъ передвиженій“ (С. Петерсбургъ 1902) се спрѣ върху нѣкои особености на славянските

мъстни наименования въ Гърция (вж. Журналъ Министерства Нар. Прос., августъ 1901, стр. 478—495). Лавровъ си бѣше въобразилъ на свой редъ, че въ тѣзи наименования могатъ да се откриятъ фонетични черти отъ срѣбски произходъ, напр. у вм. ж, к' г' вм. tj dj. Изъ материала на Гильфердинга той извлѣче и такива мъстни наименования, които съдѣржатъ въ основата си името **сърбин**, та биха могли да се използватъ като доказателство за съществуването на срѣбски колонии въ Гърция (срв. напр. Σερβιανα въ Янинската областъ, Σερβίανικα въ Мореа, Σέρβου въ Аркадия и др.). Трѣбва да признаемъ, че тѣзи тълкувания на Гильфердинга и Лаврова имаха известно отражение и върху видния чешки историкъ на най-древнитѣ славянски сѫдбини проф. Нидерле, та той допустна въ широко известното си и високо ценено съчинение *Slovanské Starožitnosti* (Dil II, Sv. 2, стр. 445), че между многобройното славянско население въ Гърция, което било отъ бѣлгарски произходъ, сѫ се намирали на мъста и групи отъ сърбохърватски произходъ. И въ краткото си издание на френски езикъ, отъ което направихме по-горе нѣкои ценни изводки, Нидерле загатва за тая навѣяна му отъ споменатитѣ руски учени възможностя, срв. „Les Slaves du nord-ouest des Balkans n'ont participé à cette occupation que dans une mesure moindre; mais on trouve dans diverses régions de la Grèce des vestiges évidents d'anciennes résidences serbes et même croates“ (Manuel de l'antiquité slave, 111).

Това сѫ доказателствата, съ които проф. Беличъ си служи, за да докаже, че частъ отъ славянското население въ Гърция е било отъ сърбохърватски произходъ. Облегнатъ най-много върху авторитета на Нидерле, той не се смущава отъ факта, че чешкиятъ ученъ отрежда на предполагаемитѣ срѣбски колонии въ Гърция презъ VI и VII вѣкъ

съвсемъ скромно място и че този толкова нищоженъ брой отъ предполагаемо сръбско население не би могълъ да се вземе за основа на една хипотеза, споредъ която отъ XII до XIV в. сме имали нѣкакво масово преселване на сръбски етниченъ елементъ отъ Гърция къмъ сръдна Македония, съ което се е постигнала пълна сърбизация на тая областъ.

Удивителното въ всичко, което се изнася по-горе, не е това, че единъ Нидерле, който по специалност не е лингвистъ, отаде внимание на предположенията на Гильфердинга и Лаврова, но това, че лингвистът проф. Беличъ използува безкритично тѣзи предположения и то следъ като въ науката се изтъкна тѣхната пълна несъстоятелност. Така, другъ единъ руски ученъ, проф. А. Селищевъ, още въ 1931 г., т. е. петъ години преди излизането на Беличевото съчинение „Галички дијалекат“ изтъкна, че примѣритъ отъ рода на Кроокоўх (!), Хоунтохойх (!), Мѣлхойхъ, които се изнасяха като предполагаеми сърбизми сръдъ многобройнитъ славянски топографски названия въ Гърция, съвсемъ не сѫ отъ славянски произходъ, а сѫ албански наименования (вж. А. М. Селищев, Славянское население в Албании, София 1931, стр. 281—284).

Пълната неоснователност на предположенията на Гильфердинга и Лаврова и следователно пълното отричане на тезата, че въ Гърция сѫ съществували сърбохърватски племенни групи, е изтъкната и въ най-новата работа, посветена на славянската номенклатура въ Гърция. Това е книгата на берлинския професоръ Максъ Фасмеръ подъ заглавие „Die Slaven in Griechenland“ (Aus den Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften, Jahrgang 1941, Phil.-hist. Klasse № 12). Плодъ на дългогодишенъ трудъ, тая книга представя изчерпателенъ и всестраненъ пре-

гледъ на всички славянски мъстни наименования въ Гърция. Материалът е подложенъ на най-грижлива и дълбока анализа, както отъ становището на гръцката езикова история, така и отъ становището на славянското езикознание. Строгата филологическа критика, на която сѫ подложени отъ страна на проф. Фасмеръ всички предполагаеми езикови сърбизми, доказва, че изобщо за сърбизми въ славянските мъстни наименования въ Гърция и дума не може да става. Съ това предположенията на Гильфердинга и Лаврова минаватъ въ областъта на легендите. Заедно съ това падатъ и плахитъ допускания на Нидерле за малобройни сърбохърватски колонии въ Гърция, а следователно и цѣлата хипотеза на Белич остава абсолютно безъ всъкаква основа.

Нѣма да навлизаме тукъ въ подробностите на критичния анализъ, на който подлага проф. Фасмеръ примѣритъ на Лаврова. Ще повторимъ само въ главни черти онова, което берлинскиятъ професоръ смѣта за най-характерно отъ фонетична страна въ славянските мъстни наименования въ Гърция и което ги опредѣля само като български по произходъ (вж. ц. с. 319—325): 1. Редъ славянски мъстни наименования въ Гърция и славянски заемки въ гръцки езикъ носятъ ударения, които се покриватъ съ съответни ударения въ българския езикъ, срав. *До́ло* — *до́ль’т*, *Ло́учос* — *лжгъ’т*, *сахо́с* — *съно́’*, *стоу́ос* — *стъгъ’т*. Подобни ударения сѫ напълно изключени въ сърбохърватски. 2. На мъстото на праславянската гласна ъ намираме ’а, свр. само тѣзи нѣколко мъстни наименования въ Епиръ, която областъ Беличъ си представя изпълнена съ сърби: *Арахово* — *Оръхово*, *Араховито* — *Оръховица*, *Дреаново* — *Дръново*, *Леа́ска* — *Лѣска*, *Ври́ца* — *Брѣза*, *Ври́ла* — *Врѣла*, *Си́аха* — *Засѣка*, *Мти́ахово* — *Брѣзково*, *Пла́въ* — *Плѣвелъ* и т. н. Сѫщото се наблюдава и

въ славянскиятъ заемки въ гръцки езикъ, срв. χράνος — **хрънъ**, σαύρο, σαύρος — **съро**, холίανтса — **коли-ница**, γκαστаунтса — **гъстеница**. Излишно е да се подчертава, че въ тая особеност нѣма нищо сърбохърватско. Тя е най-сѫществена българска черта. 3. Отъ необикновена важность е фактътъ, че пра-славянскиятъ съчетания *tj dj* сѫ замѣстени съ тѣхнитъ типични български представители **шт—жд**, предавани чрезъ *ст* и *сб*, срв. напр. *Рехістака* — Ракыштане, *Мпестака* — Пештьникъ, *Граабан* — Граждане, *Месбан* — Междане и т. н. Нито най-малка следа отъ замѣстници *к' г'* не се открива въ славянската номенклатура въ днешнитъ гръцки земи. А видѣхме, че цѣлата своя хипотеза за сѫществуване на сърбохърватско население въ Гърция проф. Беличъ градѣше върху единъ-два напълно погрѣшни примѣра съ *к' г'*, изтѣкнати отъ Гильфердинга и Лаврова. 4) Старитъ носови гласни въ по-голѣмото число случаи пазятъ своята носовостъ. Не е възможно да се изтѣкне нито единъ положителенъ случай отъ преходъ на **ж** въ **у** по срѣбски образецъ. Сравни следнитъ примѣри: Δρυπо^ς — **джевъ**, Λογу^α — **лжгъ**, Σάμπο^ς — **зжбъ**, Μουτεν^{ίτσα} — **мж-тьница**, λευκ^η — **ллдинна**, Γρεν^{ία} — **града**, и т. н. 5) Не може да се открие никаква следа отъ сливане по сърбохърватски образецъ на дветѣ ерови гласни, или пъкъ на развой *къмъ а*. Напротивъ замѣстниците на ероветъ сѫ типични български, срвн. Βρέσθενа — Брѣстьна, Ἀραγόζενα — Рогозъна, Κρέσταινα — Крѣстьна, Διβρη — Дѣбрь, Μπούζи — Бѣзъ и т. н. 6) При начално е нѣмаме йотация. Тая старинна черта напомня съответно състояние въ старобългарски, срв. Ἐξερός — езеро, Ἐλλην^{ίτσα} — Ельница, Ἐλοφ^η — Елово и т. н. 7) Къмъ отличителнитъ български черти спада и пълното отсѫтствие на епентетично л.

Вижда се следователно, че най-новите авторитетни проучвания на славянската топонимия въ Гърция изключватъ изъ дъно и най-малката следа отъ нѣкакво сръбско население, което споредъ теорията на Белича се е намирало въ доста голѣмъ брой въ Тесалия и Епиръ.

Споредъ хипотезата на Белича обаче „сръбското“ население въ срѣдна Македония не е дошло само отъ Тесалия и Епиръ, но и отъ южна Албания. Но докато за своите твърдения, че въ нѣкои гръцки области е съществувало сръбско население, Беличъ можеше да намѣри привидна опора въ останалите и, както можахме да видимъ, напълно безосновни схващания на Гильфердинга и Лаврова, относно сръбския характеръ на нѣкогашното славянско население въ южна Албания той не може да приведе нито едно доказателство. И при тоя случай у него се забелязва старательно отбѣгване да се взима предъ видъ най-новата научна литература. На едно място у него се мѣрка подъ линия името на Макушева и заглавието на неговата книга за славяните въ Албания, излѣзла въ Варшава презъ 1871 год. За жалост и въ това старо съчинение не могатъ да се откриятъ данни за сръбския характеръ на старателното славянско население въ южна Албания. При това науката разполага вече съ едно основно и крайно съвѣтно съчинение, въ което сѫ подложени на грижливъ анализъ всички въпроси относно славянското население въ Албания. Това е съчинението на руския ученъ А. М. Селищевъ „Славянское население въ Албании“, София 1931 год. Необяснимо е, какъ е допускалъ проф. А. Беличъ, че ще може да убеди нѣкого въ своята теза, че славянското население въ южна Албания е било отъ сръбски произходъ, когато науката разполагаше и до преди излизането на Селищевата книга съ неопровержими данни,

че това население е съставяло част отъ българо-славянските племена, населили още въ VI и VII в. югозападните части на Балканския полуостровъ? Та той не привежда **абсолютно никакви данни**, за да подкрепи схващанията си, които стоятъ въ пълно противоречие съ всичко, което бъ установила безпристрастната наука. А върха на безсъвъстната научна интерпретация е достигнатъ съ това, че е отмината съ пълно мълчание гореотбелязаната книга на Селищева, при все че тя излѣзе на свѣтъ петъ години преди публикуването на „Галички дијалекат“, съчинението, въ което проф. А. Беличъ дава въ окончателно избистрена форма хипотезата си, че днешното население на срѣдна Македония е въ сѫщностъ преселено старо срѣбско население отъ Тесалия, Епиръ и южна Албания. Но както отъ всичко, съ което разполагаше науката до днесъ, така и отъ грижливия анализъ, който прави Селищевъ въ труда си на славянската топонимия въ Албания и на славянските заемки въ албански езикъ, излиза на яве, че езикътъ на славяните, които сѫ живѣли въ басейна на Воюса, Осумъ, Деволъ, Семени и Шкумба е билъ българославянски. Би ни отвело много далечъ, ако се опитаме да приведемъ дори само по-важните черти на този езикъ, както се установява тѣ отъ руския ученъ и срещу които проф. Беличъ е въ невъзможность да възрази каквото и да било. Читателътъ ще намѣри най-подробни освѣтления по тоя въпросъ въ петата глава въ труда на Селищева, която носи заглавие „Черты славянской речи въ Албании“. Ще се задоволимъ тукъ да отбележимъ само нѣколко топографски славянски имена, въ които личатъ характерните български съчетания шт-жд, развили се на мястото на прастари съчетания tj-dj: Пешт'ани, Пещера, Лешта, Хоштова, Хошица, Граждани, Саждени, Бърждани, Желевицда, Радовицда, Гождаражде, Либражд.

Отъ проучванията на Селищева се установява и другъ единъ важенъ фактъ. Едва на северъ отъ р. Дринъ и въ Шкодренската областъ могатъ да се установятъ нѣкои срѣбъски черти въ славянски мѣстни наименования. Тази албанска областъ е отдѣлена отъ южна Албания, която е била изцѣло побѣлгарена, съ единъ широкъ поясъ, който се простира приблизително отъ Елбасанъ на северъ до къмъ Алесио и въ който липсватъ славянски мѣстни имена. Едва въ областта на Шкодренското езеро се срѣщатъ пакъ славянски топографски имена. Това разпределение на славянските имена доказва ясно, че славянското население въ Епиръ и южна Албания не е проникнало отъ северъ на югъ, т. е. отъ сърбохърватски области, а отъ изтокъ — отъ Македония. Тая посока на славянските заселвания въ Епиръ и южна Албания стои въ пълна съгласуваностъ съ отчетливите бѣлгарски белези на славянския езикъ, който се е говорѣлъ отъ това население.

Какво остава, следъ всичко казано, отъ хипотезата на проф. Беличъ, когато основитѣ, върху които тя се гради сѫ абсолютно погрѣшни? Срѣбъскиятъ професоръ иска да ни увѣри, че въ Тесалия, Епиръ и Албания е имало многобройно срѣбъско население, настанило се тукъ още въ VI и VII в. Два три вѣка по-късно това население подъ натиска на редъ исторически обстоятелства е започнало да емигрира на северъ и по течението на Черни Дринъ наводнило областите на срѣдна Македония като асимилирало напълно завареното тукъ по-старо население. Стариятъ штокавски диалектъ, който билъ присѫщъ на това население още когато то е населявало грѣцкия и албанския земи, следъ многовѣковни промѣни се оформилъ въ днешния срѣденъ македонски говоръ, който ималъ срѣбъска основа. Цѣлата хипотеза е въ сѫщностъ плитко скроена

фантазия, която не съдържа нито капчица истина. Тя стои върху пълно противоречие със свидетелствата на историята, на езикознанието и на историческата славянска етнография. Видяхме, че за старо сръбско население върху Тесалия, Епиръ и южна Албания и дума не може да става. Следователно всичко, което така самоувърено се установява от проф. Беличъ за езиковите особености на това население и за неговите придвижвания на северъ е чистъ произволъ и чиста измислица.

Най-голъмото желание на проф. А. Беличъ със неговата, така нещастно измислена, хипотеза е да установи върху езика на въображаемото сръбско население върху Епиръ, Тесалия и южна Албания следи отъ палатални к' г' вм. tj dj, за да може да изтъкне, че тия фонетични черти, които откриваме върху голъма част македонски говори, не съдържат сънчесени отъ северъ, а съдържат прастара особеность на тия говори, донесена отъ старите имъ гнездца върху днешните гръцки и албански земи. Езиковите данни обаче, със които разполагаме за езика на старото славянско население върху Гърция и Албания, както видяхме, доказватъ недвусмислено, че на мястото на старите съчитания tj dj това население е имало типично българските замъстници шт жд. Като имаме предвидъ, че това население е представляло разклонение върху южна и югозападна посока на заселилите се върху Македония българославянски племена, тъзи факти могатъ да служатъ само за подкрепа на противното на онова, което желае да ни внуши сръбскиятъ професоръ — именно, съчетания шт жд съдържат прастара черта на македонските говори, която върху доста късно време е била измъстена върху значителна степен отъ чуждо езиково въздействие, което иде отъ северъ.

Фонетичните и морфологични особености на македонските говори и тълкуванията на проф. А. Беличъ

Основните насоки, въ които се движатъ тълкуванията на сръбската езикова наука относно македонските говори, се ръжководятъ отъ проф. А. Беличъ. Около него сѫ групираны нѣколко по-млади сръбски филолози, които колчемъ засегнатъ въпроси въ връзка съ македонската диалектология, се движатъ почти изключително въ кръга на изтъкнатите отъ тѣхния учителъ схващания, при което много рѣдко се наблюдаватъ случаи, когато тия схващания биватъ било попълвани, било незначително видоизменявани и то все въ духа на прокарваните отъ Белича тенденции.

Нека изтъкнемъ обаче, че има случаи, когато нѣкой по-млади последователи на Белича проявяватъ по-голяма ревност и отъ своя учителъ. Такъвъ е напр. Г. Ружичичъ. Както можахме да видимъ вече, проф. Беличъ съмъта южните македонски говори, т. е. говорятъ, които се простиратъ на югъ отъ нѣкогашната южна граница на Югославия, за говори, които съ своите шт — жд за tj dj издаватъ българската си основа. Затова, именно, той ги отдѣля и генетично отъ говорите въ срѣдна Македония. Младиятъ последователъ на Белича обаче не е съгласенъ съ тази разпределба на македонските говори. Той укорява сръбския професоръ, че е изключилъ отъ обсега на срѣдномакедонските говори, т. е. на чисто сръбските говори, онѣзи южномакедонски го-

ворни области, които се простираят между Солунъ и Островското езеро (вж. Прилози за книжевност, језик, исторју и фолклор, XVII, 1937, стр. 101), защото и тукъ сж се срѣщали к' г' вм. tj dj. По въпроса за характера на онова население, което е обитавало срѣдните македонски области преди идването на „староштокавците“, Беличъ смутолевено и съ не особена охота признава, че то е говорило „старославянски“, т. е. онзи старъ езикъ, който и споредъ него е билъ много тѣсно свързанъ съ българския езикъ, при все че мжно могло да се опредѣли степенъта на неговото разпространение въ тия области. Ружичичъ, напротивъ, като не се съгласява съ хипотезата за късното настаняване на „староштокавците“ въ срѣдна Македония, смята, че старото население на тая областъ е било открай време сърбохърватско (ц. м. 171). И за да подкрепи това свое съвращане, той си служи съ езикови доказателства, които самъ Беличъ обяви за неизгодни. Така, споредъ срѣбърския професоръ, онѣзи усамотени случаи въ срѣдните македонски говори, при които имаме у вм. ж, се дължатъ на външни влияния, които идатъ отъ северъ. Ружичичъ, напротивъ, смята тази особеностъ за прастара черта на македонските говори.

Както можахме вече да изтъкнемъ, основните съвращания на проф. Беличъ относно македонските говори бѣха изложени въ увода на неговото съчинение „Галички дијалекат“. Това бѣха въ сѫщностъ най-пълните разяснения на срѣбърската езиковедска наука, които учениятъ свѣтъ отдавна очакваше да чуе отъ най-видния днешенъ срѣбърски филологъ. Ка-къвъ отзувъ имаха тѣ срѣдъ този свѣтъ, ще видимъ по-долу. Най-сѫществената тѣхна частъ представя хипотезата за неавтохтонността на населението въ срѣдна Македония, съ която се запознахме въ предходната глава. Абсолютната безосновностъ

на тази толкова нещастно измислена хипотеза представя главна характеристика и на всички по-нататъшни тълкувания на Белича, които заставатъ от дълни явления изъ фонетиката и морфологията на македонските говори. Ние ще направимъ критиченъ прегледъ на тъзи тълкувания, за да се види ясно тъхната крайна тенденциозност.

* * *

Преди да видимъ обаче, какво е отношението на сръбската езиковедска наука къмъ отдълните фонетични и морфологични особености на македонските говори, нека подчертаемъ една умишлено заета принципна позиция на нейния главенъ представител проф. Беличъ. Още когато въ първите години на нашия въкъ се занима съ особеностите на тимошко-моравските говори, той изтъкна необикновено силно този принципъ, който се заключаваше въ това, че на морфологичните свойства на тия говори не бива да се отдъля голъмо внимание. Очевидно, за непредубедения наблюдателъ това бъ явно бъгство отъ неудобствата, които морфологичната страна на тия говори представляше за сръбския професоръ, тъй като тъ издаваха пълна прилика съ българския езикъ. Оправдание за това умишлено подценяване на морфологичните особености проф. Беличъ откри въ факта, че тъ били последица на чуждо влияние. И когато разглежда особеностите на македонските говори Беличъ изповъдва същия принципъ. Именно, морфологичните черти на тия говори нъмали особено значение за опредъляне на тъхното отношение къмъ българския или къмъ сърбохърватския езикъ, тъй като тъ били продуктъ на чуждо неславянско въздействие. Не е трудно да се вникне въ тайния смисълъ на това извъртане на нъщата, единствената цель на което е да се омаловажи пълната паралел-

ностът въ развоите на формите въ македонските говори и въ всички останали български говори. Обстоятелството, че македонските говори отъ въкове насамъ съж превивали същите промени въ формите си, както и всички останали български говори, е много неприятна пръчка за ония, които се силятъ да доказватъ, че говорите въ Македония съж отъ сърбохърватски произходъ. Знайно е, какви съж последици сът отъ тъзи промени въ българския езикъ. Това съж всички ония белези, които днесъ се явяватъ като най-съществени и най-характеристични за българския езикъ и които определятъ напълно ясно и подчертано неговото обособено място въ семейството на славянските езици — загуба на падежните форми, развой на задпоставенъ членъ, загуба на старата инфинитивна форма, аналитично изразяване на различните степени на прилагателните имена. Това съж все черти, които образуватъ сърдцевината на македонските говори и определятъ тяхния напълно български типъ. Какво значение има фактътъ, че почти всички изтъкнати особености отъ известни научни сръди се тълкуватъ като чужди въздействия и предъ видъ на обстоятелството, че въ по-малка или по-голяма мяра се сръщатъ и въ други балкански езици, се оказватъ като балкански? Не е ли по-важенъ въ случая фактътъ, че тъзи особености, чийто чуждъ произходъ въ всички случаи не може да се смята за напълно доказанъ, съж обхванали изцѣло само българския езикъ, включително съ македонските говори като негова недѣлмица част? Само крайно тенденциозна научна интерпретация може да омаловажава тъзи факти и да не ги взима предъ видъ, когато си поставя задачата да търси сръдъ македонските говори ония черти, които определятъ връзките имъ съ българския и сърбохърватския езикъ. Съ своето постъпване проф.

Беличъ явно издава гузността си и върви противъ нормалните научни похвати, тъй като само при съблюдаване на цѣлата лингвистична система на дадени говори, можемъ да си изработимъ правилно схващане върху тѣхната сѫщина.

По въпроса за значението на морфологичните черти при споровете, така изкуствено предизвикани отъ сръбска страна, за националната принадлежност на македонските говори, ще подчертаемъ още едно обстоятелство, което бѣ изтъкнато отъ видния френски лингвистъ А. Вайанъ. Очевидно, сръбското влияние въ Македония, което се е упражнявало презъ време на разширението на сръбската държава въ тая областъ въ сръдните вѣкове и е било продължено и по-късно чрезъ книжнината и Ипешката сръбска патриаршия, носи белезитъ на културно влияние. Това нѣщо може да се засвидетелствува и съ нѣкои словарни сръбски заемки, които намѣраме днесъ въ македонските говори. Езикови влияния отъ подобенъ характеръ могатъ да се наблюдаватъ на много мяста въ романския свѣтъ. Проучванията на този родъ влияния, както подчертава Вайанъ (вж. Bulletin de la société de linguistique de Paris, XXXIX, 201) доказватъ, че при тѣхъ се засъга предимно фонетиката на повлияния говоръ, докато морфологията остава почти недокосната. Съответствието съ македонските говори е пълно. И въ последните сръбското влияние, доколкото го има, е засегнало само фонетиката, докато морфологията е останала напълно неподатлива за чуждото въздействие. И тѣзи факти, покрай всичко останало, говорятъ напълно ясно противъ твърдението на сръбската наука, че македонските говори сѫ сръбски. Тѣ ясно установяватъ само известно сръбско влияния, упражнено върху говори съ чисто българска езикова основа.

* * *

Видѣхме въ предходната глава, че желанието на проф. Беличъ да открие срѣбъски племенни групи въ Гърция и Албания въ VI и VII в. не може да се подкрепи съ нито единъ положителенъ фактъ и че цѣлата негова хипотеза е плодъ само на необузданата му фантазия. Нека се запитаме сега, какви сѫ неговите езикови данни, извлѣчени изъ днешнитѣ срѣдномакедонски говори, съ помощта на които той подкрепя тезата си, че това сѫ били въ сѫщностъ стари срѣбъскохърватски говори, които сѫ се говорѣли нѣкога въ Гърция и Албания. Беличъ изхожда отъ крайно неустановената и крайно спорна предпоставка, че на мѣстото на прастаритѣ съгласкови групи stj sdj skj sgj въ южнославянските езици сѫ се развили първоначални съчетания жч и жи. Тѣзи съчетания сѫ се измѣнили съ течение на времето на всѣкїде въ южнославянските езици въ жт и жд. Последнитѣ съчетания намираме и въ старобългарските паметници. Остатъци отъ предполагаемия изговоръ щч жи сѫ се запазили въ штокавски и икавски говори въ западна Босна и срѣдна Далмация. Отъ познатия диалектиченъ материалъ изъ срѣдномакедонски области излиза, че и тукъ на мѣста вместо старитѣ stj sdj skj sgj имаме щч и жц. Голѣмъ майсторъ на смѣли комбинации и хипотези, срѣбъскиятъ професоръ тутакси решава, че това било архаична штокавска езикова черта. Въ своето увлѣчение обаче той не се спира до тукъ, а прави невѣроятни и недопустими скокове. Срѣдномакедонските говори, които показватъ на мѣстото на stj sdj skj sgj щч и жи не е възможно да сѫ се намирали споредъ него отъ край време въ днешните си мѣста, защото тѣ не биха могли да запазятъ тѣзи си архаични черти, но заедно съ съседните български и

сръбски диалекти щъли да ги преобразуват въ шт и жд (!). Ето защо Беличъ потърси прародината на сръдните македонски диалекти въ Тесалия, Епиръ и южна Албания. Това е единственото езиково доказателство на Белича въ подкрепа на хипотезата за неавтохтонността на населението въ днешна сръдна Македония.

Удивителенъ е фактътъ, до каква степень смѣлитъ постройки на Белича сѫ строени безъ грижа да се сложатъ върху здрава основа. Защото, както всичкитъ му доводи, съ които се стараеше да открива въ Гърция и Албания сърбохърватско старо население, както видѣхме, сѫ лишени отъ всѣкаква доказателна сила, защото сѫ въ пълно противоречие съ историческата истина, така и езиковитъ му доказателства не само не сѫ убедителни, но сѫ и крайно неточни отъ къмъ фактична страна. На първо място, въ никой случай съчетания шч жц за stj sdj skj sgj не могатъ да се смѣтатъ характерни за сръдните македонски говори. Защото ги намираме само въ Битолския, Прилепския, Щипския и Галичишкия говоръ. Навсъкѫде другаде споредъ досегашнитъ ни сведения имаме шт-жд. Следователно, единственото лингвистично доказателство на Белича за неавтохтонността на сръдномакедонското население е неудържимо. Отъ друга страна мнението на Белича, че съчетания жч-жц били първични, е мжчно приемливо. Много по-вероятно е, че тѣ сѫ вторични, късни и сѫ развити отъ шт-жд. Както се знае, тия последни съчетания като наследници на tj dj и stj sdj skj sgj въ българския езикъ или само на stj sdj skj sgj въ сърбохърватски, сѫ имали първоначално палatalенъ характеръ. Отъ едно меко št е могло лесно да се развие štš и после šč. Следователно и предположението за по-голѣмата архаичност на съчетания жч жц предъ шт-жд се явява

крайно съмнително и прави още по-неустойчива тезата на сръбския професоръ. Можемъ да се запитаме на края, защо е било необходимо, дори ако се приеме за върно предположението на Белича, че съчетания **шч-жц** били архаични, говорятъ, които иматъ тая „архаична“ черта непремънно да се измъстватъ далечъ нѣкѫде задъ предългитъ на езика, къмъ който принадлежатъ? За да бѫде напълно последователенъ, Беличъ би трѣвало да потърси далечна прародна не само за срѣднитъ македонски говори, но и за онѣзи западни штокавски говори, които и до днесъ иматъ **шч-жц**, безъ да сѫ ги промѣнили въ **шт-жд**, както останалитъ штокавски говори. Изобщо този начинъ на постъпване е доста чуденъ за единъ езиковедъ, защото следва неминуемо невъзможното заключение, че известна нова черта непремънно е трѣвало да обхване всички говори на даденъ езикъ.

Забавно е да се изтѣкне, какви чудновати твърдения срѣщаме още у Белича все въ връзка съ „архаичността“ на съчетания **шч-жц**. Тия съчетания намираме не само въ нѣкои срѣдномакедонски говори, но и въ нѣкои крайни югозападни говори, напр. въ Костурско и въ селата около Корча. Тия говори, както видѣхме, и споредъ Белича сѫ най-тѣсно свързани съ езика на Кирила и Методия. Но се явява едно противоречие. Въ старобългарски вмѣсто *stj* *sdj* *skj* *sgj* имаме само **шт-жд**. Фантазията на срѣбския професоръ веднага се впуска въ движение. Понеже характернитъ за Костурско и Корчанско съчетания **шч-жц** сѫ по-архаични отъ **шт-жд**, то на редъ съ старобългарски е сѫществувалъ вторъ „старославянски езикъ“, който билъ по-архаиченъ отъ първия. Разбира се и този „по-архаиченъ“ старославянски езикъ е ималъ своята прародина въ Гърция на

изтокъ отъ тамошния „староштокавски“ говоръ. Отъ тукъ, като емигрирали въ северна посока, неговите представители се настанили въ южна Македония (Костурско и Корчанско).

* * *

Първата по редъ сръбщина въ сръдните македонски говори проф. Беличъ открива въ факта, че на мястото на старата гласна ъ въ тия говори се явява е, напр. хлеб (хлъбъ), место (место), млеко (млъко). Същият изговоръ, както е известно, е характеренъ за всички български западни говори, т. е. за ония говори, които сѫ расположени на западъ отъ линията, която започва на Дунава при Никополь, върви съ малки колебания право на югъ и стига до околностите на Солунъ. Самото това обстоятелство, че една толкова значителна част отъ българския езикъ има днесъ е вм. ъ би накарало всъки непредубеденъ изследователъ да бѫде внимателенъ въ заключенията си за пълна зависимост на това явление отъ съответното явление въ сърбохърватски. За Белича и неговите последователи обаче не подлежи на никакво съмнение, че това е чисто сръбска черта, която въ сръдните македонски говори била първична, а въ редъ други български говори, разположени по на западъ била само сръбско влияние.

Историческа истина въ същностъ е, че старите говори въ цѣла Македония, както и въ всички оставали български области, сѫ познавали само произношение ё или а за ъ. Такива видни македонски паметници отъ сръднобългарския периодъ като Болонския псалтиръ и Охридския апостолъ правятъ строга разлика между ъ и е. Но не сѫ само тѣ, които свидетелствуватъ за стария македонски изговоръ на ъ, който е билъ напълно еднакъвъ съ изговора на тая гласна въ източните български об-

ласти. Въ византийски текстове ни сж запазени написания на редъ македонски градове въ стариненъ изговоръ, напр. Πριζδριανα (=Призрѣнъ), Πριλαπος (=Прилѣпъ), Δεάβολις (=Дѣволовъ). Особена доказателна стойност иматъ и българските заемки въ гръцки езикъ, въ които ѝ е предаденъ като а, срв. χράυος (=хрѣнъ), ἀστράχα (=стрѣха), σανός (=сено). Напълно сѫщото виждаме и въ българските заемки въ други два чужди езика, съ които отдавна българомакедонското население е влизало въ тъсень досегъ — албански и арумънски. Изобщо, произношение ё за ѩ въ македонските говори е сѫществувало до втората половина на XIII в. Днесъ това произношение е запазено въ най-югозападния кѫтъ на македонските говори, именно въ архаичния говоръ на селата Бобошица и Дрѣново въ околността на Корча и въ нѣкои села въ Солунско. Вижда се следователно, че въ македонските говори, както и въ всички останали български западни говори, рано настава едно стѣснение на ё, крайна последица на което е днешниятъ изговоръ е. Можемъ да кажемъ, че тая тенденция се е проявяvalа въ общи черти въ цѣлия български езикъ. Защото днесъ онѣзи говори, въ които се пази неизмѣнъ изговоръ ё или а вм. старо ѩ, заематъ значително малъкъ обсегъ отъ българския езикъ. Въ по-голѣмата частъ отъ източните български говори наблюдаваме доста голѣмо ограничаване на стария изговоръ ё или а, което е ставало въ зависимост отъ положението на тази гласна предъ срички съ преденъ или заденъ вокалъ. Когато гласна ё или 'а е попадала предъ сричка, която съдѣржала преденъ вокалъ, тя лесно се измѣняла въ е по силата на вокално уподобяване. Обратно, когато е попадала предъ сричка съ заденъ вокалъ, тя е могла да бѫде запазена. И тъкмо тѣзи явле-

ния, които ни съж известни отъ нѣкои източни говори, могатъ да ни служатъ като най-вѣрно посочване, какъ е вървѣлъ процесътъ на пълното измѣстване на ё или 'а отъ е въ западната половина на българския езикъ.

За безпристрастния наблюдатель на македонскитѣ говори цѣлиятъ процесъ въ развоя на ё, който е напълно различенъ отъ сѫдбинитѣ на съответната гласна въ сърбохърватски езикъ, ще стане ясенъ не само отъ горепосоченитѣ факти изъ срѣднобългарски македонски паметници, факти, които спадатъ къмъ азбучнитѣ научни достояния на всѣки що годе славистично школуванъ човѣкъ, не само отъ византийскитѣ написания на македонски мѣстни наименования и отъ българскитѣ заемки въ грѣцки, албански и румънски езикъ, но и отъ нѣкои красноречиви данни, които намираме напр. въ Щипския говоръ, който споредъ Белича спада къмъ „староштокаваски“ срѣбски говори на срѣдна Македония. Тукъ напр. срѣщаме форми като цал вм. цѣл, които много ясно свидетелствуватъ, какво е било старото произношение на ё въ македонскитѣ говори (вж. Селищев, Очерки по македонской діалектології 28).

Нека ни бѫде позволено да допустнемъ, че необходимостъта, която е накарала Белича да прибѣгне до своята толкова изкуствена хипотеза, споредъ която днешното население въ срѣдна Македония е било „архаично“ срѣбско население, настанило се тукъ постепенно въ течение на XII—XIV в. е била продуктувана отъ желанието да се заобиколятъ по нѣкакъвъ начинъ всички исторически свидетелства за стария типиченъ български изговоръ на ё въ македонскитѣ говори. Нѣкои последователи на Белича потърсиха други начини, за да избѣгнатъ неудобствата, които представлятъ въпросните исторически свидетелства за тѣхната предпоставена теза.

Така напр. П. Скокъ на два пъти се опита да изнесе материалъ, съ помощта на който да докаже, че широкият изворъ на ё е билъ нѣкога характеренъ и за сърбохърватски (вж. *Casopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino*, VIII, 118 — 125; *Южнословенски филолог* XII, 95 — 103). Цельта на тѣзи негови усилия бѣ ясна, защото ако се докаже, че широкият изговоръ на ё е билъ свойственъ и на сърбохърватския езикъ, пада само по себе си едно отъ най-здравите научни доказателства за българския характеръ на говоритъ, употребявани нѣкога въ Македония. Обаче цѣлиятъ материалъ на Скока е пресиленъ, изкуственъ и крайно неубедителенъ. Това се изтъкна напълно ясно отъ знаменития холандски славистъ Н. ванъ Вейкъ (вж. *Zeitschrift für slavische Philologie* XIV 1 — 6), който подчертва между другото, че изговорътъ на ё въ първата половина на срѣдновѣковието е представлявалъ характерна разлика между български и сърбохърватски. Нека завършимъ тѣзи кратки бележки върху характера на замѣстника на старата гласна ё въ македонските говори съ думите на този бележитъ славистъ, който, следъ като прави очевидна пълната несъстоятелност на всички Скокови примѣри, заключава, че развойтъ на ё спада къмъ ония езикови белези, чрезъ които сърбохърватски се отдѣля отъ български и че широкият изговоръ на ё е билъ характеренъ за всички български говори, които въ югозападна посока сѫ се простирали отъ Тракия презъ Македония до Албания.

* * *

Проф. Беличъ се е постаралъ да търси доводи за срѣбския характеръ на македонските говори дори въ съпоставката на развой, който е претърпѣла въ български и сърбохърватски езикъ старата гласна ѹ.

Известно е, че относно историческите съдбини на тази гласна въ двата съседни славянски езика не може да се изтъкне нѣкакво съществено различие. И въ единия и въ другия езикъ тя доста рано е преминала въ предно и. Но сръбскиятъ професоръ е намѣрилъ за нуждно да наблегне на факта, че пълното сближение на ѿ съ и на сърбохърватска почва е настапало по-рано, докато въ българския езикъ тоя процесъ е ималъ по-късна дата, а пъкъ и до днесъ въ нѣкои български говори сж се пазѣли остатъци отъ ѿ. Дори и да е вѣрно това твѣрдение на Белича за по-ранния сръбски преходъ на ѿ въ и, пита се, съ какво основание той смѣта, че и македонските говори сж взели участие въ него точно по времето, когато той е билъ изживяванъ въ сърбохърватски? Та нали споредъ Белича тѣзи говори до XII в., когато ужъ преходътъ на ѿ въ и е билъ въ сърбохърватски свършенъ фактъ, сж се развивали далечъ отъ сърбохърватския езикъ и то въ области, които сж ги поставяли въ тѣсна географска близостъ съ „старославянския“ езикъ, чито тѣсни връзки съ българския езикъ дори Беличъ не може да отрече? Какви доводи могатъ да се приведатъ отъ сръбския професоръ, че въ езика на тѣзи „староштокавци“, пръснати нѣйде въ Тесалия, Епиръ и южна Албания, е настапалъ преходътъ на ѿ > и точно тогава, когато и въ сърбохърватски? Излишно е да се изтъква, че подобни доказателства напраздно бихме търсили отъ Белича. Единствениятъ неговъ аргументъ се заключава въ това, че до сега въ редъ източни, особено въ югоизточни български говори, се посочваха отъ българската езиковедска наука остатъци отъ ѿ. Въ сѫщностъ, истински остатъци отъ ѿ имаме само въ Солунско, въ селата Висока и Зарово

(унищожено напълно следъ Балканските войни), гдето вмѣсто тая стара гласна най-често се слуша ъ, напр. бъл (былъ), сън (сынъ), сът (сытъ) и т. н. Инакъ всички тълкувания, споредъ които и въ други български говори сме имали следи отъ ѫ съпогрѣшни въ основата си. Навсѣкѫде другаде, особено въ югоизточни говори, се наблюдаватъ късни процеси, които промѣнятъ артикулацията на и като я сближаватъ до тая на старо ѫ. Това сѫ явления, които въ попълна мѣра ни сѫ известни изъ малоруския езикъ. Въ областъта на българския езикъ тѣ не сѫ огранични само въ Павликянския говоръ и въ множество говори изъ Тракия и източна Македония (Сѣрско и Драмско), но се срѣщатъ и по на западъ, дори въ крайния югозападъ на българското езиково землище. Така напр., подобни прояви въ архаичния говоръ на българскиятъ села около Корча намѣриха съвсемъ правилна характеристика у Мазона, който не се полъга да ги смѣта за остатъци отъ старъ ѫ:

„Jl arrive parfois de constater de mѣme que dans certains parlars macédoniens du Sud et de l’Ouest, l’assourdissement de i aprѣs r jusqu’au son voisin de u : Oiryt „Ohrid“, ryт „colline“, kryjem „je cache“, vry „ça cuit“, vrývaf „qui se cuit facilement“, mais riba, pri“ (вж. Documents, contes et chansons slaves de l’Albanie du Sud, стр. 42). Подобни затвърдявания се установиха отъ Мазона и въ Леринско (Contes 21). Още по-многообразни сѫ тѣзи явления въ долновардарскиятъ говори. Нека изтѣкнемъ още, че нѣкои нови изследвачи смѣтатъ дори съмнително, дали солунските форми сън, сът могатъ да се взематъ като прямии наследици на старо ѫ (вж. Vaillant, L’Evang liaire de Kulakia, стр. 32 — 34).

Вижда се следователно, че най-сигурните следи отъ старъ ѫ се срѣщатъ само въ Солунско, т. е.

въ област, която е по-тъсно свързана съ сръдномакедонскитѣ говори, отколкото съ останалите източнобългарски области. И ако трѣба да се приеме, че въ българския езикъ замѣстването на Ѣ и съ е станало по-късно, отколкото въ сърбохърватски, то най-късно този процесъ се е изживѣлъ отъ македонскитѣ говори. Опитът на проф. Беличъ да включи въ своите аргументи за сръбския характеръ на македонскитѣ говори предполагаемата различна хронология на развода Ѣ > и въ сърбохърватски и български е следователно крайно несполучливъ.

* * *

Безизходното положение, въ което изпадатъ сръбските филолози при желанието си да доказватъ сръбския характеръ на македонскитѣ говори, се чувствува много добре, когато тѣ се мѫчатъ нѣкакъ си да отбѣгнатъ непреодолимите трудности, съ които е свързано и най-слабото загатване за нѣкаква общност между македонскитѣ говори и сърбохърватския езикъ по отношение на сѫдбата на еровитѣ гласни Ѣ ь. Положението въ македонскитѣ говори въ връзка съ тѣзи гласни е така ясно, тѣхната отдалеченостъ въ тая точка отъ сърбохърватските говори е така очевидна, че не помогатъ и най-хитритѣ извъртания. А сѫдбинитѣ на тѣзи праславянски гласни сѫ много характерни за всѣки славянски езикъ.

И по тоя случай обаче проф. Беличъ се опитва да хитрува. На първо място той твърди, че македонскитѣ говори съ своите замѣстници о и е за стари Ѣ ь стоели еднакво далеко както отъ българския, така и отъ сърбохърватския езикъ. Защото, казва той, въ българския езикъ дветѣ ерови гласни се сливатъ въ една, и тя била Ѣ, а „въ нѣкои говори у известни случаи имаме замѣна на полугласника

ъ съ вокалъ е“ (Гал. дијал. 38). По-нататъкъ сръбскиятъ професоръ излага, какъ се замъстватъ ероветъ въ сърбохърватски езикъ и въпрѣки крайно тенденциозно подчертаната особеностъ, че всички сърбохърватски говори „морали разликоват оба полугласника“ не може да посочи нито единъ сърбохърватски говоръ, който да показва въ фонетичната си система различни замѣстници на дветѣ ерови гласни, тъй като различието между двата ера на сърбохърватска почва е било заличено доста рано.

Удивително е, че докато, въпрѣки всеизвестното свойство на сърбохърватските говори да сливатъ дветѣ ерови гласни въ една, Беличъ умишлено и напълно неоснователно загатва, че всички сърбохърватски говори „морали разликоват оба полу-гласника“, за българския езикъ, който има тая основна особеностъ, че прави отъ край време разлика между двата ера, споменава единствено, че сливалъ двата ера въ една гласна, а само въ нѣкои говори ималъ въ известни случаи замѣна на ь съ е. Очевидно, когато е писалъ тия редове проф. Беличъ не е смѣталъ, че книгата му е предназначена за слависти. Инакъ, какъ може да се обясни, че пренебрегвайки всичко, което е известно за свойствата на българския и сърбохърватския езикъ по отношение на ероветъ, той се опитва да приписва на българския езикъ точно онова, което е характерно за сърбохърватския, и обратно, на сърбохърватския онова, което е характерно за българския.

Въ сѫщностъ единъ отъ основните белези на българския езикъ е, че въ него се прави разлика между двата ера. Този белегъ може да се проследи презъ цѣлото развитие на езика. Различието между българските говори въ тая посока е само различие по степень. Въ едни говори раздѣлата между двата ера пази своята архаична отсѣнка (югоизточните го-

вори), въ други тая раздѣла се изразява въ изясняването на двата ера въ две различни гласни (западнитѣ говори включително съ македонските), а трети сѫ пазѣли дълго въ корена на думитѣ старата разлика между двата ера, която се изразявала въ палatalността на единия и въ твърдостта на другия. Съ течение на времето, поради загубване на мякостта, настава сливане между двата ера тамъ, където коренно ъ не е успѣло по-рано да се изясни въ е. Въ сѫщите говори обаче се прави най-строга разлика между двата ера, когато тѣ сѫ се намирали въ суфиксни срички. Тогава голѣмиятъ еръ се запазва, а малкиятъ минава въ е. Тѣзи последни особености сѫ характерни предимно за североизточните български говори. Нима е възможно при това положение да се твърди, както прави Беличъ, че въ българския езикъ сме имали сливане на двата ера?

При подробно разглеждане особеностите на българските говори проличаватъ и редъ други факти, които още по-добре подчертаватъ основната склонност на българския езикъ да пази различието между двата ера. Така напр. въ Неврокопския говоръ, който е източенъ български говоръ, ъ се пази непромѣненъ, но изясняването на ъ въ корени срички надвишава случаите отъ подобни изяснения, които ни сѫ известни отъ западните македонски говори; въ североизточните говори, които пазятъ днесъ различието между двата ера въ корени срички отъ частъ, а въ суфиксни срички безусловно, имаме цѣлъ поясъ говори, и то най-архаичните между тѣхъ, които редовно изясняватъ ъ въ членната форма — ъ(t) въ — o(t). Що се отнася до югоизточните говори, както се каза по-горе, тѣ пазятъ и до днесъ напълно строго архаичната разлика между двата ера. Тамъ, където въ корени срички ъ не се е изяснило въ е, силната палatalност на звука, който

замѣства ъ, много често вторично изясненъ, внася рѣзко различие накъмъ звука, който замѣства ъ, така сѫщо вторично изясненъ.

Вижда се следователно, че различаването на двата ера въ срѣднитѣ македонски говори, т. е. тѣхното изяснение въ различни гласни о и е, има типична българска основа, защото това различаване е характерно само за българския езикъ измежду южнославянските езици. А фактътъ, че и въ останалите български говори на мястото на ъ се явява е, а на мястото на ъ имаме о, свидетелствува, че развойнитѣ тенденции, както въ македонските говори, така и въ останалите български говори, сѫ били напълно еднакви.

Беличовитѣ усилия, да може поне мимоходомъ да загатне за нѣкакво различие между двата ера въ сърбохърватски, приличатъ напълно на усилията на Скока, да търси въ сърбохърватски подъ дърво и камъкъ следи отъ широко произношение на ъ, та дано да се открие нѣкаква близостъ между македонските говори и сърбохърватския езикъ. Има още едно нещастно доказателство у Белича, съ което той се старае да тегли успоредица между сърбохърватския езикъ и македонските говори. Споредъ него както въ македонските говори, така и въ сърбохърватски, на мястото на ероветъ се явявали „пълни гласни“, а не както въ българския езикъ ъ, който билъ споредъ срѣбския професоръ „полугласникъ“. Едва ли е нуждно да се отхвърля това твърдение, което разкрива доста опаки схващания за гласните въ българския езикъ. Проф. Беличъ напълно погрѣшно смята гласната ъ, която въ новобългарски по нищо не се отличава отъ останалите пълни гласни, за нѣкакъвъ непъленъ вокалъ. Характеръ на полувокалъ тя е имала само въ праславянски и старобългарски.

* * *

Идатъ на редъ размишленията на Белича за съдбата на двата стари носови вокала *ж* и *л* въ македонскиятъ говори. И тукъ се сблъскваме съ познатите ни вече негови похвати. Както при толкова важния въпросъ за съдбата на еровитъ гласни, като е нѣмалъ възможность да намѣри и най-малката успоредица между сърбохърватския езикъ и македонскиятъ говори, той полага голѣми, но безуспешни усилия, да може поне малко да отдалечи отъ тия говори българския езикъ, така и въ връзка съ замѣстниците на дветъ носовки, които издаватъ своя типиченъ български характеръ, той се старае не да сближава македонскиятъ говори съ сърбохърватски, а да може нѣкакъ си да омаловажи родството на тия говори съ българския езикъ.

Както е известно, замѣстникътъ на *л* въ български и сърбохърватски е еднакъвъ — *е*. Има обаче редъ факти, които свидетелствуватъ, че въ българския езикъ тоя преходъ е миналъ прѣко *'ъ*. Така, въ много отъ родопскиятъ говори на мястото на *л* намираме *'ъ*, който е могълъ на мяста да бѫде и вторично изясненъ въ сѫщата гласна, въ която сѫ били изяснени замѣстниците на *ж*, *ъ*, *ь*. Разликата се заключава въ това, че замѣстниците на *л* и *'ъ* се отличаватъ съ своята мякостъ. Че това е билъ нормаленъ ходъ въ развой на българската фонетика свидетелствува и така наречената замѣна на носовките въ срѣднобългарските паметници, единъ процесъ, който е абсолютно строго ограниченъ само въ обсега на българския езикъ. Следитъ отъ тия процесъ се срѣщатъ не само въ родопскиятъ говори, а и въ всички останали български говори, срвн. напр. двойните форми *жътва* — *жетва* (*жатва*), *жъден* —

жаден—жеден (жадънъ), шътам—шетам (шатати), шъпа—шепа (шапа), вътре—нетре (вънжтре). Нека се запитаме сега, взимали ли съм македонските говори участие въ тоя процесъ? Отговорът е напълно утвърдителенъ. И въ македонските говори следят отъ сръднобългарската замъна на носовките съм очевидни, срвн. напр. јазик (отъ сръднобълг. *ъзыкъ* вм. стб. *ъзыкъ*), јатърва (отъ *ътры* вм. *ътры*), јачмен (отъ *ъкумы* вм. *ъкумы*). Разбира се, всички тъзи факти съм неудобни за тезата на Белича. Затова той се сили едностранчиво да подчертава, че ужъ както въ сърбохърватски, така и въ македонските говори сме имали **е** за **я**, докато въ българския езикъ на мяста **ж** и **л** съм се смъсвали. Отъ гореприведените примъри се вижда, че и македонските говори спадат къмъ ония български говори, които съм смъсвали **ж** и **л**. Но професоръ Беличъ е намърилъ начинъ да отрече стойността на тия факти. Споредъ него тъй не били доказателства за сръднобългарската замъна на носовките, а съм били успоредни явления на процеси, които се наблюдават въ нѣкои чакавски говори. Това си твърдение проф. Беличъ подкрепя съ авторитета на проф. Цоневъ, който пръвъ направи това безkritично и абсолютно недопустимо сравнение. И на други мяста въ книгата си проф. Беличъ използува нѣкои остатъли и безосновни схващания на покойния български филологъ.

Особеностите, които показватъ македонските говори въ връзка съ разоя на **ж**, представятъ нова непреодолима прѣчка за тезата на Белича. Понеже познатите македонски замѣстници на **ж** нѣматъ нищо общо съ замѣната **у**, която е типична за сърбохърватски, сръбскиятъ професоръ прибѣга до невѣ-

роятни извъртания, за да внуши поне, че тъ представяне нѣщо отдалено отъ замѣните на тая гласна въ останалите български говори. Ето напр., какъ той обяснява различията, които сѫществуватъ въ тая област между македонските говори и сърбохърватския езикъ. Понеже македонските говори сѫ се развивали далечъ отъ сърбохърватския езикъ, нѣкѫде въ Гърция и Албания, затова и развойтъ на ж у тѣхъ е тръгналъ по другъ путь, а не както въ сърбохърватски. Самъ Беличъ казва, че носовите вокали сѫ много важни за опредѣляне отношението на македонските говори къмъ българския и къмъ сърбохърватския езикъ. Прочее, съ какво по-ясно може да се подчертава раздалечеността на македонските говори отъ сърбохърватския езикъ въ тая посока, дори и ако се намѣрятъ наивници, които да повѣрватъ въ измислената изъ дѣно хипотеза за гръцката и албанската прародина на срѣдномакедонското население.

Тъй като замѣните а и о въ македонските говори сѫ напълно успоредни съ съответни явления въ останалите български говори и се обясняваха отъ всички учени, български и чужди, като резултатъ отъ така наречената вторична вокализация на гласна ъ, която се е явила като по-късна фаза въ развоя на ж, проф. Беличъ се е заловилъ да отрича и едното и другото. И то съ доказателства, които не издържатъ критика. Той не може да приеме напр., че македонските замѣни а и о за ж сѫ минали прѣко ъ, защото македонските говори избѣгвали „полугласниците“. Тукъ се сблъскваме отново съ едно основно заблуждение у Белича. Полугласници въ българския езикъ не сѫществуватъ. Както можахме вече да изтъкнемъ по-горе, еровитъ гласни сѫ имали характеръ на редуцирани гласни

само въ праславянски и старобългарски. Въ по-късния развой на българския езикъ, още отъ сръднобългарската епоха, ероветъ, които сж били запазени, придобиватъ нормалните качества по отношение на трайността на всички останали гласни. Днесъ ние твърдимъ само, че въ новобългарския езикъ напомня приблизително гласежа на старобългарската редуцирана гласна ѝ, но въ всичко останало тя е приравнена съ другите гласни. Следователно никаква стойност нѣма възражението на Белича за нѣкакво различие между македонските говори и останалите български говори, което се заключавало въ това, че първите нѣмали въ фонетичната си система „полугласници“, каквито сѫществували въ източнобългарски. Никаква стойност нѣма по-нататъкъ и твърдението, че въ македонските говори не е могълъ да се развие вториченъ еръ. Вторичниятъ ерове, когато се появятъ въ българския езикъ, сж вече нормални гласни, инакъ не биха могли да се явятъ на мястото на нормалната гласна ј.

Второто възражение на Белича има страненъ характеръ. Той не може да приеме, че една отъ преходните фази въ развоя на ј въ македонските говори представлявала ерова гласна, защото тя би се изяснила въ о, а не въ а. Като че ли всичко това не е било ясно за изследвачите на българския езикъ! Та нали затова говоримъ за „вторична вокализация“ въ българския езикъ, за да внесемъ различие между старата вокализация на ъ и много по-късната вокализация на една ерова гласна, която се явява на мястото на ј?

Въпросътъ за вторичната вокализация на ј въ македонските говори е толкова ясенъ, колкото е ясенъ и за останалите български говори. Слушайте, когато ј въ своя развой се е спрѣлъ на срѣдъ

пжътъ, т. е. е достигналъ до стадия само на вторична ерова гласна, съж толкова многобройни въ южнитъ и югозападнитъ македонски говори, че всички разсаждения на сръбския професоръ за непосрѣдственъ преходъ на ж въ а и о губятъ всѣкаквъ смисълъ. А че въ българския езикъ сѫществуватъ и други голъми диалектични области, гдето вм. ж пакъ по силата на вторичната вокализация се явяватъ а и о се оставятъ безъ внимание отъ Белича. Разбира се, защото изнасянето на тъзи факти би убедило всѣкиго въ еднаквитъ развойни тенденции на македонскитъ говори и на останалитъ български говори.

* * *

Като изключилъ напълно неточнитъ факти, които се приписватъ отъ Белича на срѣднитъ македонски говори относно замѣстниците на старитъ съчетания stj sdj skj sgj, въ всички останали случаи, съ които се запознахме до тукъ, сръбскиятъ ученъ се опитва да прави своитъ превратни тълкувания, все пакъ опрѣнъ върху сравнително достовѣренъ материалъ. Той напр. не се осмѣлява да твърди, че замѣстниците на ероветъ или на носовкитъ въ македонскитъ говори не сѫ точно такива, каквито сѫ познати на всѣкиго. Той не отива въ онази крайностъ, въ която изпадатъ други нѣкои негови съмишленици и последователи, които като взиматъ предъ видъ нѣколкото проникнали отъ вънъ случаи на у вм. ж, твърдятъ, че тъкмо тоя рефлексъ е характеренъ за македонскитъ говори. Тази линия на постъпване обаче не е издържана напълно отъ Белича. Тъй напр., невѣроятни нѣща четемъ у него за начинитъ, по които въ срѣднитъ македонски говори се замѣстватъ стари ръ ръ — лъ лъ. Проф. Беличъ твърди, че въ тия говори сме имали вокално р и

вокално л. Това твърдение е крайно неточно и стои въ противоречие съ фактите. Не веднажъ отъ страна на сръбските филолози се е изказвало мнението, че въ македонскиятъ говори сме имали само вокално р. Въ същностъ таковата р се слуша въ сръдна Македония на много малко място, може би само въ Дебърско. Навсъкъде другаде при старата съгласна се е развила ерова гласна, следователно явили сѫ се напълно същите черти, както въ останалите български говори. Още по-голямо очудване предизвиква твърдението на Белича, че въ сръдните македонски говори сме имали вокално л. Истината е, че като се изключи Галичнишкия говоръ, навсъкъде другаде имаме развития ол, ъл и само ъ.

Следователно и въ тоя случай се натъкваме на крайно несполучливъ опитъ отъ страна на Белича да се приближатъ македонскиятъ говори къмъ сърбохърватския езикъ. Новото при този опитъ е, че се използватъ тенденциозно невѣрни факти. Общиятъ видъ на замѣстниците на ръ ръ — лъ лъ въ македонскиятъ говори свидетелствува само за много голъма отдалеченостъ отъ сърбохърватски, гдето имаме вокално р, а на мястото на лъ лъ още преди вѣкове се е развила гласна у.

* * *

Известно е, че една отъ отличителните черти, на цѣлия западенъ дѣль отъ българския езикъ спрѣмо източния дѣль е отсѫтствието на редукция на неударените гласни. Като приема напълно погрѣшно, че това било сръбска особеностъ, проф. Беличъ и тукъ търси доказателства за сръбския характеръ на сръдните македонски говори. Действително, редукцията на неударените гласни днесъ е характерна само за източните български говори, при което нейната сила въ различните тѣхни области е

отъ колеблива степень. Оснася се до явления, които редомъ съ съответните явления въ останалите славянски езици, има късенъ произходъ и въ никой случай не може да се вземе като мърило за старо родство. При това тръбва да се подчертава, че проповяданията на българският западни говори въ тая посока сѫ още въ началото си. Има обаче белези, по които може да се сѫди, че по-строго прокараните опитни изследвания ще докажатъ, че явлението не е чуждо и на западните български говори, разбира се въ значително по-слаба степень.

* * *

Проф. Беличъ прави опити да разграничи нѣкои македонски говори отъ останалите български говори като наблъга върху различия, които засъгватъ ударението. Вместо да отмине този въпросъ съмълчание, защото между характера на ударението въ македонският говори и ударението въ сърбохърватски има огромна разлика, той се е запретналъ и въ тая точка да разколебава единството на българския езикъ. Фиксираното ударение върху определени срички въ нѣкои македонски говори е само диалектична разновидност въ българския езикъ. При това, ако нѣкои нови предположения, направени въ научната литература, за чуждия произходъ на тази особеност излѣзватъ вѣрни, то още по-малко би могло да се вижда тукъ нѣкакво основно различие между македонският говори и другите български говори. Разбира се, напълно неизгодно е било за Белича, да разкрива предъ своите читатели, че въ македонският говори нѣма нито поменъ отъ тонично ударение и квантитетъ, нѣща, които сѫ прастари черти на сърбохърватския езикъ, при все че основната задача на Белича е да изтъква отношениято на тия говори къмъ българския и сърбохърватския езикъ.

* * *

На редъ съ по-слабата проява на редукцията на неударените гласни, въ цѣлата западна половина на българския езикъ се забелязва едно относително затвърдяване на съгласните. И тая особеност е изтълкувана отъ Белича като сръбска и е използвана за неговата теза. Като диалектична разновидност тази проява е отъ значение за българския езикъ, при все че и тукъ много нѣща има да се дуясняватъ отъ бѫдещи по-грижливи проучвания. Но да се използува тя въ подкрепа на предпоставената цель на Белича е недопустимо. То би значело, да се пренебрегне отъ една страна напълно възможното самостойно развитие на това явление, а отъ друга страна, да не се мари за редъ факти, известни изъ останалите славянски езици, отъ които се вижда, че подобни колебания въ връзка съ съгласните сѫ доста чести въ обсега на единъ и сѫщъ езикъ. Твърденията на Белича относно изтъкнатите тукъ особености биха могли да иматъ само тогава известна тежестъ, ако той успѣеше да докаже, че цѣлата езикова система на западните български говори има сръбска основа.

* * *

Въ всички сръбски тълкувания на члено мѣсто като най-важни сърбизми въ македонските говори се изтъкватъ меките съгласни к' г', които се явяватъ на мѣстото на tj dj. Не ще съмнение, тия македонски замѣни стоятъ доста далечъ отъ типичните български замѣни шт—жд. Споредъ най-новите схвашания на Белича и на неговите последователи, меки к' г' сѫ първични особености на македонските говори. А въ сѫщностъ тѣ сѫ само доказателства за сръбско влияние върху македонските говори, което е намѣрило благоприятна почва въ Македония по

време на разширението на сръбската политическа власт въ тая страна презъ сръднитѣ вѣкове. Вънъ отъ съмнение за всѣки непредубеденъ наблюдателъ е, че първичнитѣ замѣни на старитѣ съчетания *tj dj* и въ македонскитѣ говори сѫ били такива, каквите сѫ въ цѣлия български езикъ. За състоянието въ македонскитѣ говори до XIV в. въ връзка съ тия замѣни най-красноречиво говорятъ писменитѣ паметници, въ които не се срѣщатъ никакви следи отъ *k' g'*. Въпроснитѣ паметници пазятъ редовно съчетанията *шт—жд.* Другъ красноречивъ фактъ за късното проникване на чужди *k' g'* представя начинътъ на тѣхното разпространение въ македонскитѣ говори. Най-силно тѣ сѫ застжпени въ севернитѣ македонски области. Тукъ тѣ най-рано сѫ засвидетелствувани и исторически. Колкото се отива по на югъ, толкова тѣхниятъ брой намалява, за да изчезне напълно въ южните македонски говори. Всичко това показва убедително, че пътътъ на разпространение на тѣзи фонетични особености е ималъ посока отъ северъ къмъ югъ. И до днесъ въ всички ония македонски говори, въ които *k' g'* правятъ впечатление на нормално и редовно явление, се срѣщатъ думи съ по-старитѣ замѣни *шт—жд.* Всички тия думи при по-грижливъ анализъ издаватъ причините, поради които сѫ могли да запазятъ старитѣ групи *шт—жд.* Това сѫ отчасти стариинни, вкаменѣли форми и езикови обрatti. Така напр. въ много македонски говори, които иматъ сега само форма *нок'*, се употребява обрата на пол *нош*. Наречието *мошне* въ нѣкои сръдномакедонски говори има стремежъ да се ограничи въ типични изречения при изказване на недовѣрие и неудобрение, което свидетелствува за неговата архаичност. Интересни сѫ и друга една редица примѣри отъ две думи съ единъ и сѫщъ коренъ, въ едната отъ които имаме ново *k'*, а въ

другата старо шт, запазено поради по-архаичния ѝ и по-ръдъкъ характеръ. Така напр. покрай к'ерка имаме редовно пашчерка, покрай нок' имаме редовно сношчи. Въ много случаи старото съчетание шт е попадало предъ такава наставка, която е предизвиквала неговото опростяване въ ш и по тоя начинъ, при избледняване на етимологическото съзнание у говорителя, е благоприятствала запазването му. На тия причини се дължи запазването на наречието **мошне отъ моштынъ**; на същите причини се дължи и запазването на **сфешник** покрай **свек'а, на плешка** покрай **плек'и**.

Освенъ свидетелствата на историческиятъ паметици не бива да се пренебрегватъ и свидетелствата на топонимията. И отъ последната работа върху тая тема (вж. А. Селищев, Диалектологическое значение македонской топонимии. Сборникъ Л. Милетичъ 1933. Стр. 29—46) се установява, че замъни к' г' не съ оставили никаква следа въ македонската топонимия, но напротивъ, имаме мъстни наименования като **Граждане, Радовеща, Бърджани, Драгош, Криво гашчани, Пешчани** (отъ пещь, а не отъ пъськъ), **Саждово**.

На българската езикова наука още не се удалось напълно сполучливо да открие, кои съ били онъзи условия въ македонскиятъ говори, които съ позволили да се окаже такова широко гостоприемство на чуждите к' г'; кои съ по-нататъкъ причините, тъзи чужди за българския езикъ елементи така лесно да проникнатъ въ много отъ останалите западнобългарски области. Тъхното присъствие, особено въ частицата к'е вм. ще за образуване на бъдно време, откриваме и далечъ на изтокъ въ нѣкои тракийски и родопски области. —

* * *

По въпроса за епентетичното л, което напълно отсъствува отъ сръдните македонски говори, Беличъ изпада въ обичайните си умувания, които издаватъ само безпомощност предъ този фактъ, който стои въ пълно съгласие съ особеностите на останалите български говори, а въ пълно противоречие съ сърбохърватски, гдето това л се пази най-строго. Понеже се бои да признае чисто българския характеръ на това явление, сръбскиятъ професоръ само настоява, че то било влияние отъ „старословенски“, т. е. отъ езика на Кирила и Методия, който авторътъ не приема за прямъ предходникъ на новобългарския езикъ.

* * *

Съ пълна голословностъ се характеризуватъ твърденията на Белича относно звука s, който е намерили широко разпространение и въ македонските говори. Разбира се, не може да се очаква отъ сръбския професоръ да признае тая черта за българска, при все че той не е въ състояние да приведе поне единъ примъръ отъ появата на този звукъ въ сърбохърватски. Като взима обаче предъ видъ, че въ старобългарските паметници имаме известно, въ същностъ напълно естествено, колебание въ употребата на тоя звукъ, той се сили само да омаловажи по нѣкакъвъ начинъ неговото значение и неговитъ връзки съ останалите български говори. Ето защо той само заключава: „Не мислим да се на тай глас може гледати как на неку нарочиту старословенска или старобугарска особину“ (Гал. дијал 51).

* * *

Една отъ многообразните непреодолими прѣчки за тезата на Белича се явява и фактътъ, че въ ма-

кедонските говори всички звучни съгласни на края на думата се преобразяват въ беззвучни. Това е една от основните характеристики на българския езикът. Беличъ признава, че тая черта е чужда на сърбохърватски, гдето крайните звучни съгласни не търпят никаква промъна. Но нѣма желание да признае съвсемъ явната българщина на македонските говори въ тая важна точка. Той само объркано и чудно твърди, че тая черта е проникнала въ македонските „староштокавски“ говори от южните македонски говори.

* * *

Много характерно за похватите на проф. Беличъ е онова, което четемъ у него относно нѣкои морфологически особености на македонските говори. Така напр., за да омаловажи нѣкои крайно значителни и основни различия между българския и сърбохърватския езикъ, различия, при които македонските говори вървятъ неотложно съ българския езикъ, той ги изброява на редъ съ особености, които сѫ общи на двата съседни езика. Отнася се за типичната сърбохърватска черта да се употребява окончание — е отъ старо — **а** при множествените именителни форми на имената отъ женски родъ. Срещу това македонските говори иматъ окончание, което изобщо е характерно за цѣлия български езикъ — **баби, сестри**. Всичко това сѫ факти отъ необикновено значение, защото свидетелствува за напълно различни развойни тенденции въ двата езика.

* * *

Покрай изтъкнатите по-горе фактични неточности въ твърденията на Белича, трѣбва да прибавимъ и това, че той смѣта формите на личните мѣ-

стоимения за 1 л. ед. ч. ja и за 1 л. мн. ч. мије за единственитѣ форми въ срѣдномакедонскитѣ говори. Въ сѫщностъ тукъ има груба грѣшка. Изтѣкнатитѣ форми се употребяватъ само въ една часть отъ македонскитѣ говори. Покрай тѣхъ срѣщаме въ широко разпространение и формитѣ јас и ние. Просто забавни сѫ заключенията на Белича, който въ по-грѣшното си твърдение, че въ срѣднитѣ македонски говори сме имали „увек“ мије вижда „несумњиву везу са старом србскохрватском основом ових говора“ (стр. 54). Той, който съзнателно си затваря очитѣ предъ толкова основни български черти въ македонскитѣ говори, взима поводъ отъ една по-грѣшно приписвана на всички срѣдномакедонски говори мѣстоименна форма мије, която въ сѫщностъ представя продължение на съответната форма въ старобългарски, да подчертава „сърбохърватската“ основа на македонскитѣ говори.

* * *

Въ безизходно положение е изпадналъ проф. А. Беличъ предъ най-важната особеность изъ мѣстоименната система на македонскитѣ говори, именно предъ формата го, която е основна черта на цѣлия български езикъ. Като не скрива самъ, че българско го спрямо сърбохърватско га е една отъ най-характернитѣ и най-стари отлики между двата съседни езика, срѣбскиятъ професоръ все пакъ прави усилия да спаси чисто „срѣбската“ основа на македонскитѣ говори. И действително, намѣрилъ е много лесенъ начинъ, за да прокара своята тенденция. Така, той чисто и просто отрича, че формата го е била характерна за македонскитѣ говори. Тя тукъ е била само влияние отъ „старославянския“ езикъ. Старитѣ македонски говори сѫ имали само га. И за да не остави впечатление у своите читатели, че е голо-

словенъ, той посочва на усамотени форми нега, га, които сръщаме въ нѣкои родопски говори. Тия форми именно били влияние отъ македонскитѣ говори и свидетелствували, че последнитѣ наистина сѫ познавали нѣкога га. Нѣма по-блѣскавъ примѣръ отъ тоя, за да се види, какви чудноватости отъ езикословно гледище е принуденъ да изповѣдва срѣбскиятъ професоръ, за да спасява своята теза, когато е притиснатъ здраво отъ тежестъта на фактитѣ. Напр. той не се е постаралъ нито най-малко да ни обясни, какъ така единъ значителенъ диалектиченъ поясъ, какъвто представятъ срѣднитѣ македонски говори, е упражнявалъ съ своето га влияние на толкова далечни разстояния, безъ самъ да запази нито най-малка следа отъ тая своя типична особеностъ!

* * *

Както можахме да видимъ до сега, всички характерни особености на западната бѣлградска полувина, които издаватъ случаина прилика съ сърбокхрватски, проф. Беличъ бѣрза да обяви за чиста срѣбница. Така бѣше съ отсѫтствието на редукция на гласнитѣ и съ затвѣрдяването на съгласнитѣ. И при глаголнитѣ форми срѣбскиятъ професоръ е намѣрилъ, какво да обяви съ единъ замахъ за срѣбска особеностъ. Понеже въ по-голѣмата часть на македонскитѣ, както въ почти всички западни бѣлградски говори, се настанява въ формата за 1 л. ед. ч. сег. вр. старото окончание — м, той бѣрза да обяви и тая особеностъ за чистъ сърбизъмъ. Що се отнася до сѫщото окончание, което е характерно за редъ югоизточни бѣлградски говори, то споредъ Белича било влияние отъ македонскитѣ говори!...

* * *

Но още по-любопитни сѫ разсѫжденията на Белича относно окончанието — ме на глаголитѣ въ 1 л.

мн. ч. Споредъ него това окончание било свойствено само на македонскитѣ говори, а било чуждо както на „старославянския“ езикъ, така и на днешния български езикъ!... Въ ония български говори, въ които могло да се срещне, то било влияние отъ македонскитѣ говори!... Въ сѫщностъ една отъ прастаритѣ отлики между българския и сърбохърватския езикъ се заключава въ това, че въ първия езикъ се употребява отъ край време въ формата за 1 л. мн. ч. на глаголитѣ окончание — м или — ме, а въ втория окончание — мо. За Белича е билъ крайно неудобенъ той установенъ фактъ въ славянското езикознание, защото никакви извъртания не биха могли да убедятъ когото и да било, че македонскитѣ говори не вървятъ тукъ неотложно съ останалитѣ български говори. При все това той се осмѣлява да установява нови, не дотамъ неудобни за неговата предпоставена цель, научни истини. Така, споредъ него за българския езикъ било характерно само окончание — м, за македонскитѣ говори окончание — ме, а за сърбохърватски езикъ окончание — мо. И тукъ изпъква на лице желанието на сръбския професоръ да отдалечи македонскитѣ говори отъ българския езикъ, безъ да може да запълни огромната пропастъ, която дѣли тия говори отъ сърбохърватския езикъ.

* * *

Пълно объркване внася проф. Беличъ и съ разсъжденията си относно окончанието на глаголитѣ въ 3. л. ед. и мн. ч. сег. вр. И въ тая областъ македонскитѣ говори сочатъ особености, които сѫ несъвмѣстими съ твърденията за нѣкаква тѣхна сърбохърватска основа. Историческиятъ развой на това окончание въ българския езикъ е напълно ясенъ. Въ старобългарски формитѣ и на дветѣ глаголни лица сѫ

окончавали на — т. Въ по-късна епоха, това окончание изчезва отъ формата за 3. л. ед. ч. въ по-голъмата часть отъ българскитѣ говори. Архаичното положение е запазено само въ нѣкои македонски говори, които и до днесъ употребяватъ формитѣ за 3. л. ед. ч. съ окончание — т. Въ сърбохърватски развойтъ на тия окончания е билъ значително по-другъ. Тукъ много рано окончание — т изчезва, както отъ едната, така и отъ другата форма. Следователно и тукъ се явява противоречие между македонскитѣ говори и сърбохърватския езикъ. Както при редъ други случаи, когато македонскитѣ говори изтъкватъ нѣкаква фонетична или морфологична черта, която стои въ пъленъ разрѣзъ съ особеноститѣ на сърбохърватския езикъ, проф. Беличъ не се поколебава да обяви и горната особеност за нова, настанила се въ македонскитѣ говори късно на мястото на изчезналата първична сърбохърватска черта. Доказателства сръбскиятъ ученъ търси въ нѣколкото усамотени случая въ родопскитѣ говори, при които окончание — т отсѫтствува както отъ формата за 3. л. ед. ч., така и отъ формата за 3. л. мн. ч. Тѣзи родопски особености били влияния отъ „староштокавскитѣ“ македонски говори и то отъ времето на най-ранния тѣхенъ развой въ Македония. По-късно македонскитѣ говори били подложени на влияние отъ страна на „старословенския“ езикъ и започнали да употребяватъ формитѣ за 3. л. ед. и мн. ч. съ крайно — т. Цѣлата тая теза е така изкуствено построена, че не заслужава да бѫде опровергавана.

* * *

Къмъ напълно сѫщите извъртания прибѣгва проф. Беличъ и при разсѫжденията относно заповѣднитѣ форми на глаголитѣ въ македонскитѣ говори.

Известно е, че последнитѣ и въ тая точка показватъ пълна хармония съ развойнитѣ тенденции на всички останали български говори. И у тѣхъ дветѣ стари окончая и:ите и и:ѣте се сливатъ въ едно. Надделѣло е окончание и:ѣте (и:ете), което днесъ е една отъ най-характернитѣ отличителни особености на българския езикъ накъмъ сърбохърватски. Само много малка частъ отъ българскитѣ говори правятъ известно отклонение, като сѫ обобщили второто окончание и:ите. Такива отдѣлни говори се срѣщатъ както въ Македония така и въ източнитѣ български земи. Това положение на нѣщата разбира се е било доста неудобно за срѣбския професоръ. Безъ да се погрижи да даде размѣритъ на окончание и:ете въ македонскитѣ говори въ сравнение съ окончание и:ите, той само бѣрза да приложи познатия свой похватъ: онова, което въ македонскитѣ говори не се съгласува съ сърбохърватски езикъ е плодъ на външно влияние, а не на вътрешенъ самостоятеленъ развой. На Белича стоятъ винаги на разположение ония източници, отъ които е идѣло силното влияние, което е изтласквало „срѣбскитѣ“ черти на срѣдномакедонскитѣ говори. Това е или „старославянскиятѣ“ езикъ, или другиятъ, сѫществуващъ само въ въображението на Белича „по-архаиченъ старословенски“ езикъ, или най-после южнитѣ македонски говори, които се явявали предходници на тѣзи два езика. Понеже всички изброени езици, при все че не сѫ били „еднакви“ съ българския езикъ, все пакъ сѫ стоели доста близу до тѣхъ, то тѣ представятъ и най-удобнитѣ изходища, отъ кѫдето сѫ дошли всички ония толкова неприятни черти въ срѣднитѣ македонски говори, които сѫ измѣстили старитѣ срѣбски особености. Така и заповѣдното окончание и:ете въ срѣднитѣ македонски говори не било, първично, а се настанило подъ влияние на южнитѣ македонски говори.

* * *

Краятъ на забележките на проф. Беличъ относно особеностите на македонската глаголна система представя най-типичната характеристика на неговите научни похвати и най-точният изразъ на онази безпомощност, въ която той изпада предъ фактите на македонската езикова действителност. Защото подъ каквато фалшиви и тенденциозна свѣтлина да бѫдатъ поставяни, тѣзи факти издаватъ своята типична българска основа. Съ какво сѫ могли да бѫдатъ полезни на предпоставената Беличова теза окончанията — **хме**, — **хте**, — **ха** за минало свършено и минало несвършено време на глаголите въ днешните македонски говори, окончания, които сѫ типични новобългарски, последица отъ развой, който е настаналъ въ цѣлия български езикъ? И защо проф. Беличъ не иска открито да признае, че тѣзи окончания сѫ напълно чужди на сърбохърватския езикъ, а отново загатва за нѣкакво влияние отъ „старословенски“?

Заключение

Опитът на най-авторитетния днешенъ сръбски лингвистъ проф. А. Беличъ да очертае основните схващания на сръбската езикова наука относно особеностите на сръдните македонски говори, съ цель да се изтъкне тъхната сърбохърватска основа, може да се смята за напълно пропадналъ. Характерно за тоя опитъ е, че при него съм приложени такива похвати, които въ никакъв случай не могатъ да възбудятъ и най-малко довърие и у най-слабо подготвения читател въ чистите и искрени намържения на автора. Поставянъ почти винаги въ безизходно положение отъ фактите, сръбскиятъ професоръ търси спасение за своята теза въ доказателства, които се колебаятъ между най-невъроятни фантазии и хитри извъртания, безъ да могатъ да замъглятъ поне привидно преднамържената му цель. За да открие нѣкакво оправдание на онай пропасть, която дѣли македонските говори отъ сърбохърватския езикъ, проф. Беличъ измисли хипотезата за нѣкаква прародина на „сръбското“ сръдномакедонско население въ Епиръ, Тесалия и Албания, хипотеза, която не може да биде подкрепена абсолютно съ никакви исторически, историко-етнографски и езикови податки. Той се старае по-нататъкъ да отрече генетичната връзка между езика на Кирила и Методия и днешния български езикъ. Установената съ непоколебима сигурност въ славянското езикознание истина, че тоя езикъ е билъ български, е крайно неприятна за сръбския професоръ, тъй като родината на Ки-

рила и Методия се е намирала въ Македония. Ето защо, безъ никакво стъснение и противно на всъкаква научна обективност, той излиза да твърди, че езикът на Солунските братя билъ само близъкъ до българския езикъ, но не и еднакъвъ съ него. Нѣщо повече, увлѣченъ въ своите фантастични постройки, той допуска като нѣщо напълно сигурно, че покрай езика на Кирила и Методия въ Тесалия е съществувалъ другъ, „по-архаиченъ“ славянски езикъ, който сѫщо така билъ само близъкъ до българския езикъ. Прѣкъ потомъкъ на този „архаиченъ“ славянски езикъ билъ днешниятъ южномакедонски говоръ. Чрезъ тѣзи хитри измислици проф. Беличъ си създава отъ южномакедонските говори удобенъ обектъ, на чието влияние отдава всички ония черти на македонските говори, които не се сподѣлятъ отъ сърбохърватския езикъ. По тоя начинъ той се избавя отъ неудобството да нарича тѣзи черти българиизми, тѣ сѫ само „южномакедонизми“.

Раздѣлата на македонските говори на южни и срѣдни е нѣщо, което отдавна е възприето отъ науката. Невъзможното обаче въ тезата на Белич е това, че той отрича генетичната връзка между тѣзи два говорни дѣла, като приема противно на всъкакъвъ здравъ наученъ смисълъ, че въ Костуръ и Леринъ се говори единъ езикъ, а въ Битоля и Прилепъ другъ. На малко място въ неговите писания политическиятъ моментъ блѣсва толкова ярко, както въ така прокараните езикови граници, които пресичатъ сърдцето на Македония. Споредъ Белич границата между „южномакедонския“ езикъ, който показвалъ известна близостъ съ българския езикъ, и „чисто срѣбския“ езикъ на срѣдна Македония простидала по южната граница на бивша Югославия. Единъ Богъ знае, на какви фантастични „научни“ измислици щѣхме да бждемъ свидетели, ако сърбите

бъха ощастливени да владъятъ и южните части на Македония и ако проф. Беличъ тръбваше да доказва „чисто сръбския“ характеръ и на южните македонски говори.

При всичките си огромни старания, при всичките си умъло и хитро прокарани тълкувания, проф. Беличъ не може да открие нито единъ основенъ сърбизъмъ въ сръдните македонски говори. Защото и меките съгласни к' г' вм. шт — жд и съчетание цр — вм. по-старо чр — не сѫ стари свойства, а сѫ късни наслоения въ македонските говори, настанили се следъ XIV в., отъ когато датува и първото разширение на сръбската държава въ македонските области. Вижда се следователно, отъ какво жизнено значение за сръбския професоръ е била хипотезата за далечната прародина на „сръбското“ сръдномакедонско население. Въ отдалечеността и въ силното влияние на „архаичния“ южномакедонски говоръ най-лесно сѫ могли да се откриятъ причините за различията, които сѫществуватъ между македонските говори и сърбохърватския езикъ.

Какъ проф. Беличъ тълкува основните фонетични и морфологични особености на македонските говори, можахме да видимъ въ предходната глава. Вместо да повтаряме тукъ сѫщественото отъ нашите възражения, ще си позволимъ да приведемъ мненията на нѣкои видни слависти за най-новата Беличова научна постановка на македонския езиковъ проблемъ. По тоя начинъ, едновременно съ всичко казано до тукъ, ще проличи и становището на представителите на модерната славистика. Ще се види именно, че и най-новите усилия на сръбската езиковедска наука не можаха да разколебаятъ традиционното схващане, което господствува отъ край време въ славистиката, относно българската основа на македонските говори.

Ще започнемъ съ извадки отъ съчиненията на именития холандски славистъ Н. ванъ Вейкъ. Нека се има предъ видъ, че извадките правимъ отъ нѣколкото лекции, които видниятъ ученъ бѣ чель презъ 1937 год. въ Парижката Сорбона, следователно на такова място и въ такова време, когато се изискваше отъ всѣкиго най-голѣма предпазливостъ къмъ въпроси, тѣсно свързани съ политическите стремежи на бивша Югославия. Прочее, ето какъ ванъ Вейкъ въ лекцията си, посветена на южнославянските езици (вж. *Les langues slaves du Sud. Le monde slave*, т. IV, 1937, стр. 76—101), описва тѣсните исторически връзки между македонските говори и българския езикъ:

„Голѣма частъ отъ рѣкописите, писани на старо-църковно славянски къмъ 1000 год. и презъ XI в. произхождатъ отъ Македония и отражаватъ особеностите на говорите на тая страна. Сѫщото се отнася и за срѣднобългарския периодъ; и къмъ тая епоха могатъ да се отнесатъ известенъ брой рѣкописи отъ македонски произходъ. Прочее, като проручваме текстовете отъ тѣзи два периода, лесно установяваме, че тѣ сѫ били писани на български езикъ. Достатъчно е да отбележимъ нѣколко особености: *tj*, *kt*, *dj* сѫ станали шт жд; ероветъ въ силна позиция ставатъ *e*, *o*; до края на XI в. носовитъ гласни сѫ строго разграничени, както въ останалите български текстове, а отъ XII в. забелязваме едно размѣстване, напълно споредъ принципите, проектирани въ източнобългарски. Българскиятъ характеръ на македонските рѣкописи изпѣжква още по-ясно, ако ги сравнимъ съ старославянските текстове, писани въ Моравия и Бохемия, въ които, подъ влияние на говоримите езици въ тѣзи области, се е развили единъ езиковъ типъ, малко различенъ отъ обикновения типъ на литературния езикъ. Действи-

телно, нѣколко ржкописа ни предлагатъ проблеми, които чакатъ още своето разрешение. Именно у вм. ј, което намираме въ два старобългарски ржкописа, въ **Марианския кодексъ** и въ Glagolita Clozianus, представя известни трудности. Но тази изолирана аномалия не е въ състояние да разколебае схващането за старомакедонския езикъ, схващане основано върху изобилни материали.

Нѣкога е имало славяни и въ Албания. Къмъ края на IX в. епископията на Клиmenta, ученикъ на Кирила и Методия, обхващаще и области, които днесъ сѫ часть отъ Албания. И до днесь сѫществуватъ въ тая страна нѣколко малки славянски острова, проучени основно отъ Мазона, а освенъ това славянскиятъ езикъ е оставилъ много следи въ славянскитъ заемки и въ географскитъ имена. Селищевъ, който проучи тѣзи материали, дойде до заключение, че старото население въ Албания е говорѣло български, съ изключение на северозападната част, където се намиратъ сърбохърватски следи. Българското население въ Албания е могло да дойде тукъ само отъ Македония. Въ течение на много вѣкове дветѣ страни сѫ образували етнографска общност. Ние установяваме следователно една непрекъсната верига отъ български говори, които сѫ се простирали отъ днешна България, презъ Македония до Адриатическо море“ (ц. с. стр. 85—86).

Като излага по-нататъкъ промѣнилътъ се на три пъти схващания на Белича относно особеностите на македонскиятъ говори, холандскиятъ ученъ намира, че най-правдоподобно е онова схващане, споредъ което днешните македонски к' г' вм. щт жд, както и изолираниятъ случаи отъ замѣна на ј съ у, идатъ като чужди елементи отъ северъ. Относно най-новата теория на Белича той прави следнитъ

деликатни забележки: „Неговата нова теория се отличава отъ старата само въ една точка, именно що се отнася до огнището на сърбохърватизмитъ. Споредъ мене той е замѣстителъ тукъ нѣщо действително съ една хипотеза, лишена отъ всѣкаква реалност. Разширението на сръбската държава презъ XIV в. е исторически фактъ, който е могълъ да има за последица и едно етнично, културно и езиково проникване. Обратно, штокавскиятъ племена въ Гърция и Албания сѫ една хипотетична величина, а и нѣма изворъ, който да ни свидетелствува за нѣкакво проникване на подобни племена въ Македония. Освенъ това могатъ да се приведатъ и възражения, които засъгатъ хронологията: нѣколко вѣка следъ установената отъ Белича миграция, езикътъ на македонскитъ текстове остава български. Ще подчертая още факта, установенъ сѫщо така отъ самия Беличъ, че въ северна Македония сърбохърватскиятъ отпечатъкъ се чувствува по-силно, отколкото въ южната част на тая провинция. Беличъ отдава това на по-интензивното разпространение на староштокавския диалектъ въ тия области. Това е отново една недоказана и невъзможно да бѫде доказана хипотеза, докато отъ друга страна, щомъ приемемъ, че сръбското проникване е идѣло отъ северъ, съ това си обясняваме лесно по-високата степень на сърбизация на онния области, които сѫ били най-малко отдалечени отъ огнището. Не трѣбва да се очувдаме на факта, че влиянието на сръбскитъ колонисти е било силно само върху една част отъ езиковата система, докато други части не сѫ били ни най-малко засегнати. Въ сѫщностъ навсѣкѫде, въ всички езикови землища, при подобни случаи имаме сѫщото развитие. Като резюмирамъ мнението си върху хипотезитъ на Белича, съ задоволство установявамъ, че относно точката,

която съмътамъ за най-съществена, сръбскиятъ ученъ се е възвърналъ къмъ своята теория отъ 1913 год. и изказвамъ надеждата си, че той ще направи същото и по отношение на по-маловажната проблема за възникването на сърбизмитъ. Азъ съмътамъ южния „староштокавски“ диалектъ, както и втория диалектъ, който споредъ Белича е билъ донесенъ отъ югъ, за излишни измислици“ (ц. с. стр. 89—90).

Още по-добра характеристика на Беличовитъ схващания дава известниятъ френски лингвистъ А. Вайанъ, който чрезъ работата си върху единъ македонски ръкописъ, писанъ съ гръцка азбука въ сръдата на миналия въкъ, можа да опознае изъ основа всички проблеми, свързани съ македонските говори. Въ неговия отзивъ за книгата „Галички дијалекат“ между другото четемъ: „Въ първата часть (стр. 3—75) г. Беличъ проучва въ видъ на уводъ общия проблемъ на македонските говори и тъхните връзки съ български и сърбохърватски. Тукъ намираме пълно изложение на неговата теза, която нѣма никакви привърженици вънъ отъ неговата школа („qui n'a guère de partisans en dehors de son école“). Споредъ тая теза имали сме два различни типа македонски говори: единъ северенъ типъ, заемашъ общо взето днешна сръбска Македония, който е билъ „староштокавски“ сръбски диалектъ, и единъ юженъ типъ, този на гръцка Македония, който се явявалъ приемникъ на „старословенския“ езикъ на Кирила и Методия и билъ различенъ, при все че и малко сроденъ, отъ българския езикъ“ (вж. *Revue des études slaves*, XVI, 1936, стр. 154). По поводъ на Беличовия опитъ да се отдѣли езика на Кирила и Методия отъ българския езикъ, френскиятъ ученъ изтъква, че онѣзи минимални различия, които могатъ да се установятъ между древния езикъ на Солунската и Охридската областъ отъ една страна и

древния езикъ на Преславска България отъ друга, сж по-нищожни дори отъ различията, които отдѣлятъ срѣдночакавския диалектъ на Хваръ отъ тоя на Зара, да не говоримъ за различията между чакавски и штокавски. Ето защо Вайанъ заключава, че е недопустимо „да се прави отъ тѣхъ основа за различаване на два езика, български и старословенски“ (ц. м. 155). По-нататъкъ авторътъ прави възражения на Беличовитъ твърдения за сѫдбата на еровитъ гласни и за окончанието — т въ л 3. л. ед. ч. на глаголитъ. Той казва: „Г. Беличъ ни увѣрява, че двата ера сж се слѣли въ по-голѣмото число български говори. Доколкото той не смѣта източнитъ български говори и родопскитъ говори като отдѣлни езици, това твърдение изненадва. Колко струва доказателството съ окончанието — т за 3. л. ед. ч. сег. вр., което е било свойствено на „старословенски и чуждо на българския и сърбохърватския езикъ“, когато точно ония македонски диалекти, които го пазятъ, сж така нареченитъ „староштокавски“ диалекти, докато то не се срѣща днесъ въ говоритъ, които сж най-сигурнитъ наследници на „старословенски“, именно въ Албания, въ Леринъ, въ областта на Костуръ и въ Сухо? Не доказва ли изчезването на крайно — т отъ сегашно време и отъ членната форма въ македонски и източнобългарски, настанало въ различни епохи, не нѣкакво старо различие, а паралелизъмъ въ развоя на македонскитъ диалекти и на българския езикъ?“ (ib.).

Своитъ схващания върху македонскитъ говори сѫщиятъ ученъ разви въ статията си „Le problème du slave macédonien“ (вж. Bulletin de la société de linguistique de Paris, t. XXXIX, 1938, стр. 195—210). Съ голѣма задѣлбоченостъ авторътъ разбулва тукъ българската основа на македонскитъ говори, като смѣта всичко, което може да се опредѣли като

сръбска черта, за късна наслонка. Той отхвърля решително цълата теза на Белича. Да се установи, че старата прародина на днешното македонско население се е намирала въ Епиръ и Албания, тръбва да се търсятъ доказателства „вънъ отъ историята“. Шо се отнася до езиковитъ доводи на Белича, между тъхъ има само едно сериозно доказателство. Това е сръбскиятъ характеръ на замѣстниците на тј дж. Съ всички други доказателства Белича се старае само да изтъква разликите между южните македонски говори и разположените по на северъ македонски говори. Тъзи доказателства сѫщевременно правятъ явни различията, които сѫществуватъ между сърбохърватския езикъ и македонскиятъ говори. Вайанъ завръшва статията си съ следните по-важни заключения. Отъ най-старо историческо време (IX—X в.) македонскиятъ говори сѫ тѣсно свързани съ българскиятъ говори. И по-късните тъхенъ развой е напълно успореденъ съ развода на българския езикъ. Сѫществена характеристика на македонскиятъ говори е това, и тѣ попадатъ подъ силно въздействие на сърбохърватския езикъ. Това влияние, което не е нито много старо, нито много ново, е траяло отъ XIV до XVII в. На западъ то е срещнало съпротивата на Охридската архиепископия, на югъ то се е простило оттъкъ Битоля и по долината на Вардаръ е стигнало до Солунъ. На югоизтокъ то е било спрѣно отъ планинския характеръ на мѣстността. Южномакедонскиятъ говори иматъ по-чистъ характеръ. Една част отъ северните македонски говори сѫ наистина смѣсени, сѫщинските македонски говори обаче нѣматъ въ никакъ случай този характеръ. Въ тъхъ лесно може да се отдѣли българомакедонската основа отъ сръбскиятъ заемки.

Доста сполучлива характеристика на Беличовата теза даде и полскиятъ славистъ М. Малецки,

който като разкритикува редът отъ най-съществените точки на тая теза, подчертат, че тя се чете като фантастична повесть („jako powieść fantastyczna“, вж. Rocznik slawistyczny, t. XIV, 1938, стр. 121).

Ще приведа и интересните бележки на румънския филологъ Т. Капиданъ, печатани въ белгийското списание *Byzantium* (т. XIV, 1939, стр. 537—543). Нека изтъкна, че авторътъ е отъ арумънски произходъ и е роденъ въ Прилепъ: „Познато е несъгласието, което съществува между сръбските и българските лингвисти относно характера на славянските говори въ Македония. Първите ги считатъ сръбски по произходъ, а вторите имъ приписватъ българско потекло. Истината е, че отъ когато се появиха първите научни изследвания върху тези говори, напр. отъ Облака, винаги тези диалекти съществали за принадлежащи къмъ българския езикъ. Нещо повече, славянското население, което говори тези диалекти, се признава за българско. То нарича себе си **бугари**, а не **сръби**, и другите народности въ Македония, напр. македонските румъни, го наричатъ *Vulgari*, име заето отъ гръцки, което значи **българи**. Единъ трудъ на г. А. Беличъ (Галички диалекат, Београд 1935), като разглежда говора на село Галичникъ, голъмо село, разположено въ областта на Дебъръ, си поставя за цель да разисква отново въпроса за произхода на тези диалекти. Ние нямаме намерение да правимъ тукъ критиченъ прегледъ на всички тулкувания, на които се подлагатъ езиковитъ факти отъ страна на видния лингвистъ отъ Бълградския университетъ. Той прави подробенъ анализъ на всички въпроси, които се отнасятъ до граматичната структура на изследвания диалектъ, като иде до заключение, че въ Македония имаме два славянски диалекта: юженъ, който обхваща областта на югъ отъ градовете Дебъръ,

Охридъ, Ресенъ, Битоля до линията Солунъ—Костуръ; северенъ, споредъ автора истинскиятъ македонски диалектъ (прави македонски диалекат), който се простира на северъ отъ областъта, заета отъ южния диалектъ, като обхваща главните центрове Прилепъ, Велесь, Скопие, Кочани, Щипъ, Тетово и т. н. Северниятъ диалектъ принадлежи къмъ сърбохърватския езикъ, като част отъ голъмата „штокавска“ група. Разликата между единия и другия се състои въ замъните на *tj* *dj*, които съдели шт жд въ южните говори и *k' g'* въ северните, разбира се със преходни форми въ единия и въ другия диалектъ. Що се отнася до редукцията на неударените гласни, до морфологията със нейното аналитично склонение, до задпоставения членъ и най-после до акцентната система, напълно различна отъ сръбската — сборъ отъ явления, които съществуватъ въ български и ги няма въ сърбохърватски, всичко това за автора е отъ второстепенна важност. Азъ мисля, че тъкмо въ тая часть на граматиката тръбва да се търси произходътъ на македонскиятъ говори, който не може да биде другъ освенъ български“.

На края ще приведемъ и изводки отъ една статия на руския езиковедъ проф. А. Селищевъ, единъ отъ най-голъмите авторитети въ областъта на македонската диалектология. Още когато проф. Беличъ обнародва въ „Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка“ за пръвъ път на кратко основните положения на най-новата си теза относно македонскиятъ говори, рускиятъ ученъ намъри за нуждно да реагира ръзко. По поводъ на Беличовата хипотеза за нѣкакво „староштокавско“ население въ Гърция и Албания той пише: „... нет данных для утверждения связи славянских групп Греции, Фессалии, Эпира и южной и средней Албании с группами сербо-хорватскими. Всё то, что говорит А. Бе-

личъ об этой связи **совершенно произвольно**: ни в географических условиях, ни в колонизационном движении славян на юг, ни в славянской топонимии Греции и Фессалии, Эпира и Албаний (южной и средней), ни в славянских заимствованных словах, находящихся в новогреческом и албанском языках, ни в этнографии Албании, ни в исторических документах невозможно найти указания на связи славянских групп Греции и Албании с сербо-хорватами" (Македонски прегледъ, IX, 1, стр. 61—62).

Проф. А. Селищевъ днесъ е най-доброятъ познавачъ на въпросите относно старото славянско заселване въ Албания. По поводъ на тезата на Белича, че старото население въ Албания е било отъ сърбохърватски произходъ, той пише: „Из всего сказанного вкратце о славянах в Албании следует по отношении к теории проф. Белича такой печальный вывод: проф. Белич не всмотрелся в карту Албании и Эпира, не дал себе отчета об областях с славянскими топографическими названиями, не обнаружил необходимых сведений о топографии Албании, о местных географических условиях, прошел мимо истории славян в Албании и их взаимоотношений с албанцами, не изучил лингвистической показательности славянской топонимии в Албании и славянских слов въ албанском языке или отвернулся от этой показательности, ограничившись своим категорическим заявлением о согласных *h*—*đ* в этой топонимии, в действительности не существующих“ (п. т. стр. 74)

А ето какъ преф. Селищевъ подчертава езиковата общностъ не само на македонскитѣ говори, но и на моравскитѣ говори съ българския езикъ: „Славянски группы в Македонии, в юном Поморавье, в Мизии и Фракии одинаково реагировали на иннозычное воздействие, одинаково пользовались яо-

зычными элементами, одинаково измѣняли свой традиционный фонд, одинаково приспособляли его в новых сдвигах языковой системы, в отношениях семантических, морфологических и синтаксических. А эта одинаковость в процессе реагирования на иноязычное воздействіе, одинаковость процесса изменения и приспособления своего прежнего, традиционного языкового материала к новым языковым потребностям, которая была также одинакова — все это ярко демонстрирует общность языковой системы, общность языковых тенденций и культурно-языковых центров и социальных отношений славянских групп в Македонии, в Поморавье, в Мизии, в Фракии — групп давно известных под именем **болгар**“ (Македонски Прегледъ, IX 2, стр. 77).

СЪДЪРЖАНИЕ

	Стр.
Предговоръ	5
Историческите връзки на македонските говори съ останалите български говори	9
Хипотезата на проф. А. Беличъ за неавтохтонността на македонското население въ днешните му живелища	16
Фонетичните и морфологични особености на македон- ските говори и тълкуванията на проф. А. Беличъ . .	38
Заключение	74

 Печатница Хр. Г. Дановъ - О. О. Д-во
София, № 26/1943 год.

